

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ**

Əlyazması hüququnda

Qasımova Nərmin Bədir qızı

**“Dizayn sahələrində kompozisiya elementi kimi qrafikanın tətbiqinin analizi”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı:

060321_“Dizayn”

İxtisaslaşma:

“Dizayn və texniki estetikə”

Elmi rəhbər:

dos.L.H.Məmmədova

Magistr proqramının rəhbəri:

dos.L.H.Məmmədova

Kafedra müdiri: dos.L.H.Məmmədova

BAKİ – 2020

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
FƏSİL I. DİZAYN KLASSİK SƏNƏT FƏLSƏFƏSİNİN NƏZƏRİ KONSEPSİYASI QİSMİNDƏ	7
1.1. Dizaynın tarixi prosesləri, zəruriliyi və sənət konsepsiyası	7
1.2 Dizayn sahəsində biomimik metodologiya	15
1.3. Dizayn təhsilinin əsasları	18
FƏSİL II. QRAFİK DİZAYN - YARADICI PROSES QİSMİNDƏ MƏDƏNİYYƏTİN BİR PARÇASI VƏ İNCƏSƏNƏTİN NÖVÜ KİMİ	19
2.1. Qrafik dizaynın tarixi inkişafı	19
2.2. Qrafik dizayn elementləri	23
2.3. Qrafik dizayn tətbiq sahələri	29
FƏSİL III. DİZAYN SAHƏLƏRİNDƏ KOMPOZİSİYA ELEMENTİ KİMİ QRAFİKANIN TƏTBİQİ	44
3.1. Tipoqrafiyanın təsviri və tarixi inkişafı	44
3.2. Tipoqrafiyada kompozisiya elementləri	52
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	61
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT	63
ƏLAVƏLƏR.....	65
XÜLASƏ	70
PE3IOME.....	71
SUMMARY	73

GİRİŞ

İnsanın ədəbi və texnologiyanın inkişafı ilə yüz illiklər ərzində, özünü fərqli şəkillərdə göstərmiş, insan arasında əlaqə ehtiyacı, çox fərqli nöqtələrə çatmışdır. Paleolit dövründən başlayaraq, əlaqə qurmaq üçün əhatə dairəsinin qurulması tarixi zaman içərisində, insanın ünsiyyət cəhdləri mağara divarlarında təsvir etdiyi şəkillər ilə dönüş nöqtəsinə çatmış və bizim e.ə. 6000 illərdə tapılan mixi yazı forması, Misirlilərdə hiroqliflərə, Şümerlərdə piktoqramlara qədər uzanaraq tarixi inkişaf mərhələsi çərçivəsində irəliləyərək bugünə qədər gəlib çatmışdır. Xüsusi yazı stillərinin yaranması sənətə istiqamətli baxış nöqtəsinin dəyişməsi və elmi mənada bir çox sənət dizayn məktəblərinin açılması ilə mətbəənin tapılması və çap texnologiyasının gedərək inkişafını təmin etmişdir.

Ayrı bir sahə halına gələrək, gündəlik həyatın ən təməl nöqtələrindən yaranan dizayn anlayışı, bu yolla insanın əlaqə ehtiyacından doğan zamanla elmi çərçivədə qovuşmuşdur. İncəsənət təhsilinin təməlləri, mövcud olan hər hansı bir millətin sivilizasiya tarixindən müstəqil düşünülə bilməməsi araşdırılarkən ortaya çıxmışdır. Müxtəlif mənalar və rollar sənətə fərqli zamanlarda əlavə edilməsinə baxmayaraq, cəmiyyətlərin sənət tarixləri ilə sivilizasiya tarixlərinin paralel inkişafı bildirilir. Çox önəmli vəzifələrin başında sənətin üstələndiyi “təhsil”, inkişaf edən sivilizasiyalara paralel olaraq gəlməkdədir.

Qrafik dizayn sahəsində çox sürətli dəyişimləri yaratmaqda olan dövrün davamlı texnoloji inkişafı göstərməsi və bu dəyişimlərlə birlikdə istehsal sahələrində yeni məhsulların yaradılaraq inkişafa təkan vermiş olduğu fikirlər, yeni dizayn ideyaları gətirməkdədir. Qrafik dizayn sağlam bir dizayn təhsili tələb edərək, keçmişdən günümüzdə qədər mövcud dövrün hədəf kütləsinə çatdırılması lazım bilinən məlumatı təmin edir. Müasir ehtiyac və istiqamətlərdən yaranan bir sənət axını olmaqla, çeşitli ehtiyaclara qrafika təhsilində həll yaratmaq məqsədli bir dizayn sahəsi olaraq, başda təsviri sənət olmaq üzrə, rəsm sənətinin ənənələrinə sahib olmaqla birgə, tətbiq fəaliyyətlərinə böyük üstünlük verilməkdədir.

Bugünkü günlə müqayisədə 1950-ci illərdə qrafik proqramların tanınmış vəziyyətə gəldiyi dövrdən qrafik dizayn təhsili daha çox qarışıq bir sahə halına gəlmişdir. Semantik problemlər yerinə o dövrdə təhsil proqramları hədəf kütlə ilə əlaqə mövzusunda formal özəlliklər qismində tipografiya və layihə, eskiz kimi diqqəti cəlb edirdi.

Qrafik dizayn sahəsində texnoloji inqilab nəticəsində bir sıra dəyişikliklər həyata keçirilməkdədir. Davamlı olaraq əlaqə metodları kimi dəyişikliyə yol açan yeni texnologiyalara qrafik dizaynerlər, dəyişməkdə olan dünya nizamında dərhal adaptasiya ola bilməlidir. Bu çərçivədə keçmişdən günümüzə qədər mövcud məlumatları dəyərləndirməli, dövrün tələblərini, qrafik dizayn sahəsi ilə maraqlanan insanlar bilməklə yanaşı milli və beynəlxalq inkişafə riayət etməlidirlər. Ancaq bu vəziyyətdə bəzi yaşanan problemlər əngəl ola bilməkdədir. Çünki akademik bilik verilən qrafik dizayn sahəsində vizual və yazılı qaynaqlara da ehtiyac duyulmaqda olması ilə yanaşı araşdırmalar və proyektlər yetərli olamamaqdadır.

Mövzunun aktuallığı. Özünə məxsus xüsusi qaydaları olan bir sahə halına gəlmiş dizayn sahəsi insan ehtiyacları istiqamətində inkişaf etmişdir. Dövrün şərtlərinə uyğunlaşacaq müəyyən sahələr və texnoloji inkişafı əks etdirəcək dizayn təhsili, ediləcək elmi çalışmaların bu sahədə artması ilə mümkün ola biləcəkdir. İndiyə qədər edilmiş olan tədqiqatların aşkar edilməsi və bu sahədə edilən çalışmaların incələnməsi ehtiyac duyulan vizual və yazılı qaynaqların hazırlana bilməsi ilə fərqli çalışmaların qarşılaşdırılması, yeni araşdırmalara yol göstərərək mümkün ola biləcəkdir.

Tədqiqatın əsas məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi incəsənət sahəsində olan şəxslərin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi üçün, müəyyən edilə biləcək bir metoda yeni ideyaların fərqli araşdırmalardan qaynaqlanaraq çatdırıla bilməsidir. Həmçinin dizaynerlər qeyd olunmuş sahə üzrə yeni tətbiq formalarının mövcud problemlərin həll edilməsinə nəzərən həyata keçirilməsini təmin etməlidirlər.

İstehsal üsulları nə olursa olsun, doğru vizual əlaqə təmin etmək qrafik dizaynın başlıca məqsədidir. Ünsiyyət üsullarını müəyyənləşdirmək və müəyyən bir estetik qayğı ilə dizaynı həyata keçirtmək doğru vizual əlaqəni təmin etmək üçün lazımdır.

1. İlk variantda qrafik dizaynın aid olduğu şirkət və ya markanın icra etmiş olduğu məhsul ilə yanaşı onun haqqında kütləyə maraq yaradacaq şəkildə dizayn işinin apararaq məlumat çatdırılma gücünə sahib olmalıdır.

2. Daha sonra isə əsas olaraq bilindiği yeni ideyaların qurulması ilə yanaşı həyata keçirilmiş dizayn işinin uğurlu şəkildə təqdimatı və inandırma gücünə sahib olma özəlliyi dizayn sahələrinin əsas prinsipləri sayılır.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları. Dissertasiya işi sonda göstərilmiş internet resursları və ədəbiyyat siyahısından istifadə edilərək ərsəyə gəlmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Kitab və çap istehsalı XV əsrdə inkişaf etdikcə yeni kompozisiyalar və yazı tipləri qrafik dizayn sahəsində daha sonrakı dövrlərdə müxtəlif irəliləyişlərə səbəb olmuşdur. Yeni texnologiya və ticarət imkanları yaratmış olan sənaye inqilabı, reklam, kitab nəşirləri və jurnalların hazırlanmasında bir sıra yeniliklərə səbəb olaraq müasir dövrdə özünü biruzə vermişdir. Demək olarki bütün dünyada və Avropada ortaya çıxan bir çox modern sənət axınları, dizayn sahəsində bədii və kommersiya imkanlarının mümkünüyü, bu dövrdə mövcud olan texnologiyanın, qrafik dizayn sahəsində yaratmış olduğu yeniliklərlə yanaşı daha da inkişaf edərək özünü təkmilləşdirilməsinə və bugünkü dövrə qədər gəlib çatmasına təkan vermişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları. Sonda göstərilmiş ədəbiyyat siyahısından və sadalanan internet resurslarından dissertasiya işinin yazılmasında istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın predmeti və obyektı. Dizaynın hər mərhələsində tətbiq etmə və düşüncə vasitəsi ilə estetik funksiya tapılır.

Dizayn prosesinə sonradan daxil olan estetikə, xarici görünüş ilə yalnız kifayətlənməyərək, düşüncədən tətbiq etməyə qədər, hər mərhələdə dizaynın praktik və nəzəri prinsiplərini əhatə edərək tətbiq olunur.

İşin təcrübi əhəmiyyəti. Təhlil və araşdırma prosesi kimi dizayn vizual ünsiyyət arasında olan əlaqələri, tətbiq etmə metodlarını, şifahi və vizual qavrayışı, habelə sosioloji və fəlsəfi anlayışları qavramaq vəziyyətində olmalıdır. Dizayn sahəsinin əsas məqsədləri qismində estetik prinsiplərin qavranılması və keyfiyyətinin artırılması ilə yanaşı, istənilən kommunikativ prosesi uğurlu bir nöqtəyə çatdırmaq qəbul olunaraq dizaynın hər mərhələsində düşüncə və tətbiq etmə vasitəsi ilə estetik funksiya tapılır.

İşin strukturu. Dissertasiya işi, dizayn sahələrində kompozisiya elementi kimi qrafikanın tətbiqinin analizi mövzusunda, 3 fəsil olmaqla giriş, nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısından və əlavələrdən ibarətdir. "Dizayn klassik sənət fəlsəfəsinin nəzəri konsepsiyası qismində " başlığı altında yazılan dissertasiya işinin I fəslində dizayn sahəsinin tarixi, ümumi anlayışı ilə birgə şəkildə inkişaf mərhələsi çərçivəsində irəriləyən və digər sahələri ilə yanaşı dizayn və qrafikanın funksiyaları və onların tətbiq sahələrində oynadığı rolu və əhəmiyyəti haqqında bəhs edilir.

FƏSİL I. DİZAYN KLASSİK SƏNƏT FƏLSƏFƏSİNİN NƏZƏRİ KONSEPSİYASI QİSMİNDƏ

1.1. Dizaynın tarixi prosesləri, zəruriliyi və sənət konsepsiyası

Qrafik dizayn latın mənşəli söz olub, yunan dilindən tərcümədə “yazmaq” mənasına gəlir. Bu sənət növü ilk əvvəllər rəngsiz şəkildə müxtəlif növ dəmir, daş, taxta kimi materialların üzərinə oyularaq, naxış və ya şəkillər formasında həkk olunmuşdur. Mətbəə və çap sənətinə aid edilən afişa, kitab, braşür, vizitkart, reklam, dizaynın qrafik növünə aid edilir.

Qrafik dizaynın digər inəsənət sahələrindən əsas fərqli cəhəti ondan ibarətdir ki, hazırlanmış olan məhsulun bir neçə nüsxədən ibarət olmasıdır.

Tarixi baxımdan, bütün vizual işarələri mağara rəsmlərindən bugünkü mətbəə dizaynına qədər özündə birləşdirən, sosial funksiyalardan yaranmış olan ənənəvi formalar ilə qrafik dizayn, hər cür vizual əlaqə formasına verilən addır. Bir çox vaxt "çap sənəti" qrafik söz olaraq adlandırılmışdır. Yer üzündəki daş və sümüklərə həkk olunmuş şəkillər, ilk qrafik əsərlər olaraq, insan həyatı ilə bağlı tapılmış ən qədim nümunələri kimi göstərilir. Bəşəriyyətin mədəni inkişafında çox önəmli bir təsir obyektini kimi qrafika sənəti hesab edilir. Çünki, yüz illər boyunca qrafik çap sənəti sayəsində anatomik xüsusiyyətlər, texniki konstruksiyalar, heyvan və bitki şəkilləri bir nəsilədən digərinə ötürməklə ifadə edilməsi mümkün olan rəsm ilə daha dəqiq və başa düşülən bir çox məlumat və təcrübələri ifadə etmişlər.

Çap texnikalarının inkişafı və eyni rəsmlərin bir nüsxədən çox istehsalı ilə məlumatın eyni anda daha çox sayda insana çatdırılması və nəsilədən-nəsilə ötürülməsi, bu formada mümkün ola bilmişdir. Yeni fikir və görüşlərin ortaya çıxmasına kömək olan qrafik çap texnikaları, müəyyən bir zaman içərisində sınaq və təcrübələrin geniş kütlələrə yayılmasına kömək olduğu kimi bu yolda da onun formalaşmasına imkan yaratmışdır.

İncəsənət növü kimi qrafik dizayn XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində qəbul edilmişdir.

Bu sənət növü həmçinin siyasi, iqtisadi, texnoloji, mədəniyyət sahələri ilə əlaqəli olub, bu kimi sahələrdə yeni fikirlərin, qrafik vasitələrin köməkliyi ilə çatdırılmasında özünü göstərmişdir.

İnsan tarix boyu özünü qorumaq, inkişaf etdirmək üçün toplu şəkildə yaşamışdır. Bu isə öz növbəsində insanlar arasında sıx əlaqənin qurulması və ünsiyyət vasitələrinin daha sıx şəkildə həyata keçirilməsinə köməklik göstərmişdir. İnsanlar ilkin olaraq, fikirlərini çatdırmaq üçün müxtəlif simvol və işarələrdən istifadə etmişlər.

Divar yazı növü insanlar arasında ilk qurulan əlaqə vasitəsi kimi qiymətləndirilir. Həmçinin qədim insanlar təsvir etdikləri şəkil və işarələrdən ibarət müxtəlif cür bəzək əşyaları hazırlayaraq, yüz illər boyunca yaratmış olduqları müxtəlif oyma, rəsm simvollar vasitəsi ilə dünya mədəniyyətinə dövrün mövcud həyat hekayələrinin günümüze qədər gəlib çatmasını təmin etmişdirlər.

Ayrıca bir sənət növü kimi qrafik dizayn XIX əsrin sonundan başlayaraq, inəsənətin ayrılmaz bir sahəsi kimi istifadə olunmuşdur.

Yeni dəyişimlər texnologiyanın inkişafı ilə bağlı bu sahədən də yan ötməyərək, bir sıra dəyişikliklər ilə nəticələnərək, sosial və ekonomik tərəflərdə də həmçinin özünü göstərmişdir.

Bir sənət əsərinin, texniki məhsulun quruluşu, ilk variantda eskiz şəklində dizaynı müəyyən olunur. Dizaynın həyatımızın ən önəmli komponentlərindən biri onun üzərimizdə çox önəmli və dəyişkən təsirinin olmasıdır. Bir fərqli yaradaraq onu təqdim edə bilmə gücü, dizayn sahəsində duyulan ehtiyacın bəlli mütəxəssislərə müraciət edilməsi ilə həll olunur. Prinsip cəhətdən təşkil edilərək, bir-biri ilə qarşılıqlı vəziyyətdə olan kompozisiya daxilində obyektlərə təsir göstərir. Dizaynerin əsas məqsədlərindən biri fəaliyyətə qarşılıqlı nəzarəti təmin etmək və fərqliliyi yaratmaqdır.

Düşündürən hiss, duyğu, özünü göstərmə bacarığı və şüur ilə yüksək səviyyədə bir dizayn reallaşdırmaq mümkündür.

Tətbiq olunan vizual sənət sahəsinin xüsusiyyətlərinə görə dizayn prinsipləri və elementləri bir-birindən fərqlənir.

Artur Wesley Dow, Tokio təsviri sənət akademiyasındakı qaynaqlardan faydalanaraq 1899-cu ildə yazdığı kitabında “Composition: A Series of Exercises in Art Structure for the Use of Students and Teachers” qanunları və prinsipləri təyin edərək, nümunələr vermişdir.

Kitabında Dow sənət sahəsində istehsalın, toplama qabiliyyətinə, intuisiyaya, formal sistematik bir təhlilə əsaslanan mahiyyətini bildirərkən bir təlim qabiliyyəti yolunu inkişaf etdirmişdir. Burada dizayner və ya rəssam formalist görüşdə bütövlük, simmetriya, təkrar, və s. elementləri istehsal zamanı idarə oluna bilməsini göstərir.

Bir çox Amerika dizayn və sənət məktəbində Dowun kitabı oxunulmuşdur. Dow tərəfindən inkişaf etdirilmiş anlayışlar bir çox dizayn və sənət təhsili proqramlarında təşkil olunmuşdur. Məşhur sənət nümayəndələri hesab edilən Coburn, Weber, Dowun tələbələri olmuşdurlar.

İstifadə olunan prinsiplər hər yeni yanaşmanın dizayn sahəsindəki dəyişik bir üslub və axın olaraq ələ alınmasına qarşı, əsasən eynidir.

Gestalt fon, fiqur ilə bir-birləri arasında əlaqə yaradaraq yeni xüsusiyyətləri bir dizayn prinsiplərini müəyyən edən əsas amillər sırasında olduğunu bildirmişdir.

Gestalt anlayışı vizual qavrayışa fərqli bir perspektiv gətirərək, bir çox xüsusiyyətlər ortaya qoymuşdur.

1912-ci ildə Max Wertheimerin çalışmaları ilə Gestalt nəzəriyyəsi başlamışdır. Sənət və dizayn sahəsi İkinci Dünya Müharibəsi illərində meydana gələn böyük bir iqtisadi və sosial böhrandan çox təsirlənmişdir.

Almaniyanın Weimer kəndində Walter Gropius 12 aprel 1919-cu il tarixində Bauhaus adlanan məktəbin əsasını qoymuşdur. Dowun bu məktəbdə inkişaf etdirdiyi formalist dizayn və sənət tədris sistemi də özünü göstərmişdir.

Bauhaus rəssamlar, dizaynerlər ilə birgə incəsənət sahələri və nümayəndələrini də bir məkanda birləşdirməyə nail olmuşdur.

Gropius sənaye proseslərinə bədii bacarıqların tətbiq edilməsi üçün sənətkarlıq ruhunda bir tədris planı hazırladı.

Məşhur rəng nəzəriyyəçisi hesab edilən Johannes İttenin əsas sənət öyrətmə üsulları da burada nəzərə alındı. Funksionallıq, əslində Bauhausun müdafiə etdiyi nəzəriyyə sayılırdı.

Bauhaus özündə cəmləşdirdiyi vizual sənət və texnologiyasını bir təlim proqramı olaraq həyata keçirmişdir. Praktiki dərslər, sənət nəzəriyyələri, rəng nəzəriyyəsi, materiallar, əsasən birinci kurs tələbələri üçün nəzərdə tutulan dərslər siyahısına aid edilirdi.

Bir çox dizayn məktəbində bu yanaşmanın sonradan tətbiq edilərək, ortaq bir xüsusiyyət olaraq müşahidə edilmişdir.

Modernizminə əsaslanan 19-cu əsrin sonu, 20-ci əsrin əvvəlləri, müəyyən zaman çərçivəsində sənaye dizaynı, moda, qrafik dizayn, interyer dizayn, memarlıq, toxuculuq təhsili ilə vizual sənət və dizayn sahələri geniş formada tətbiq olunmağa başlandı.

Sənət və dizayn sahələrinə görə vizual dizayn elementlərinin və prinsiplərinin təsnifatı dəyişiklik və müxtəliflik göstərə bilməkdədir.

Əsas məlumatları nəzərdən keçirməzdən öncə, onları iki fərqli ad altında "prinsip" və "maddə" olaraq izah etmək və başa düşmənin lazım olduğunu vurğulayaq.

Oxşar prinsiplər bu gün fərqli başlıqlar altında fərqli mənbələrdə izah olunur. Aydın bir ifadə ilə nəzəri və metodoloji cəhətdən ortaya qoyulsa da, tətbiq olunduğu təqdirdə başa düşülməsi mümkün ola bilən xüsusiyyətlər ilə istifadə oluna bilər. Layihələndirmə faktı tarixi bir prosesdə insanların mübarizə apardığı təbiətə qarşı formalardan yaranmışdır.

Digər bir planlaşdırılan fəaliyyətin reallaşmasını ifadə edən dizayn aktı, baş tutacaq hərəkətin həyata keçirilməsindən qeyd olunur. İnsan özünə uyğun şəkildə həyatı asanlaşdırma yolunda, müxtəlif materiallar üzərində tətbiq etdikləri ideyalarını, dizayn məhsuluna çevirə bilər. Beləki, həyat dövründə yaranan ehtiyacdan dizayn aktı irəli gəlir.

Analiz edərək, yenilik yaratmaq istəyi yalnız insana xas olan bacarığı ilə mövcud ola bilər. Digər sahələrdən dizaynın fərqi, estetik və yaradıcı qayğılar ilə

dizaynerin müəyyən konsepsiyaların əlaqələndirməsi kimi ümumiləşdirmək olar.

Dizayn təhlil araşdırma prosesi hesab edilir. Əlavə olaraq müəyyən nöqtədə dizayner tətbiq etmə metodlarını, şifahi və vizual ünsiyyət arasında olan əlaqələri, vizual qavrayışı, habelə sosioloji və fəlsəfi anlayışları qavramaq vəziyyətində olmalıdır. Öz əsərində gözəl şəkildə estetik prinsipləri qavraya bilən və bunu əks etdirən dizayner və rəssamlara olduqca az sayda təsadüf edilir.

Yalnız vizual ünsiyyəti deyil, qrafik dizayn həmçinin yazılı mətnləri və media sahəsində əhatə edir. Estetik keyfiyyətini artırmaq ilə yanaşı, istənilən kommunikativ prosesi uğurlu bir nöqtəyə çatdırmaq dizayn sahəsinin əsas məqsədləri qismində qəbul olunur.

Dizaynın hər mərhələsində tətbiq etmə və düşüncə vasitəsi ilə estetik funksiya tapılır. Dizayn məhsulu müəyyənləşdirən estetik funksiya, reklam və marketinq sahəsində dizayn prosesi başa çatdıqdan sonra cəlbədiciyi artırmaq və bu kimi digər faktorlarla birgə şəkildə estetik prosesə aid edilir.

Dizayn prosesinə sonradan daxil olan estetika, xarici görünüş ilə yalnız kifayətlənməyərək, düşüncədən tətbiq etməyə qədər, hər mərhələdə dizaynın praktik və nəzəri prinsiplərini əhatə edir.

Bir çox elm və sənət sahəsinə dizayn konsepsiyası əhatə dairəsi baxımından müraciət edir. Var olduğu gündən bugünkü dövrə qədər insanın, dizayn anlayışı həyatın mərkəzində onunla birgə olmuş və inkişaf edərək müəyyən zaman çərçivəsində müxtəlif sahələrə çevrilmişdir.

Yaradıcı nöqtəyi nəzərdən dizaynın məqsədi fəaliyyət sahəsi kimi problemi həll edən və bundan qaynaqlanan ehtiyacları ödəyərək təqdim etməkdir.

Ümumiyyətlə problemin həlli edilməsi mücərrəd və ya real bir obyektədir. Buna görə obyektin məqsədə uyğun olduğunu yoxlayaraq, problemin həllinə uyğun bir həll əldə etmək lazımdır.

Dizayn prosesi öyrənmə, qərar qəbul etmə, araşdırma işi olan və ümumiyyətlə qiymətləndirmə, sintez və təhlil mərhələlərindən ibarətdir.

Dizaynın son mərhələsi təhlil tənzipləmələrin aparıldığı və emal edilən bütün proseslər üçün mühitin yaradıldığı bir mərhələdir. Sintez mərhələsində

formal modellər hazırlanır. Qiymətləndirmə mərhələsində aparılmış modellərin uyğunluğu stimulyasiya və ədədi analizlə ölçülür.

Dizayn ilə bağlı tələblər özünü bu tədqiqat prosesində göstərir və qəbul edilən qərarlarla, dizayn, inkişaf mərhələsi keçərək dəyişir. Bu səbəbdən dəyişənlərin və təkrarlananların məhdudiyyətləri dizayn prosesində dəfələrlə müəyyənləşdirildiyi bir təbiətə malikdir. Təkamül prosesində dizaynın bu təkrarlanan təbiəti də eyni zamanda mühüm rol oynayır.

İnsanın sadə ehtiyaclarını ödəmək və asanlaşdırmaq dizaynın əsas mənbəyi olsada, demək olar ki, bəşər tarixinin hər bir mərhələsində bu anlayışı dizayn ehtiyaclarını daha da mürəkkəb hala gətirmişdir.

Bəxş etdiyi çətinliklərlə yanaşı, dizayn tərəfindən yaradılan bu xaos, onu elm halına gətirəcək ciddi bir prosesə çevirmişdir. Elmi əlaqələrin başlanğıcına doğru irəliləyən dizayn inkişafı, bir elm bazasına vizual gerçəklikdə söykənir.

Bütünün iki yarısını təşkil edən elmin, vizual aləmi və sənət dünyası, sənət və elmin görüşdüyü hər iki nöqtələri digər nöqtələr ilə bir araya gətirir.

Sənaye kapitalizmində dizayn kütləvi istehsalın təsiri ilə hərəkətverici qüvvəyə çevrilmişdir. Sənət təcrübələri kimi dizayn, obyekt və düşüncə arasında olan sintezi ehtiva edir və eyni zamanda ortaya qoyduğu reallıq aləminə məxsus imkanları açır.

Heideggerin sözlərinə görə, varlığın sehrini həll etmək incəsənət və dizaynın ortaq məqsədi olmaqla yanaşı, eyni anda əşyaların mahiyyətini anlamaqdır.

Çünki var olmaq imkanları və gizli həqiqətləri tapmaq hər ikisinin daşdığı əsas məqsədlərdir. Qeyd olunanlara nəzərən incəsənətin bir çox sahələrində tətbiq edilən dizayn, həm müasir dünyada, həm də keçmişdə incəsənət tarixində dərin köklü əlaqələri zəruri edir. Demək olar ki, tarixin bir çox dövrlərində və mədəniyyətlərində incəsənət və dizayn əlaqələri mövcud olmuşdur.

Bu gün bədii istehsal prosesinin vacib anlayışı ilə birlikdə, texnologiya və sənaye, estetik və funksional, yeni və orijinal bədii sənaye, əlçatan və faydalı bir sintezi kimi dizayn sahəsinə daxildir.

Mövzu və obyekt münasibətindəki struktur dəyişiklikləri 1970-ci illərdən bəri, sənaye və ticari kapitalizmin təsiri ilə paralel olaraq, sosial, iqtisadi və siyasi bir yanaşma ilə incəsənət və estetik sahəsində inkişaf etdi.

Dizaynın zəruriliyi, tarixi prosesə nəzər yetirdikdə, əsasını təşkil etdiyi hərəkətlərlə sənət konsepsiyası və qurulan münasibətlərin onun mahiyyətində olan hərəkətlər nəticəsində meydana gəlmişdir.

Bütöv bir halda bu düşüncələr qiymətləndirildikdə, bəşəriyyətin kəşf etdiyi bütün dəyərləri istər dizayn, istər sənət sahəsində olan, yaradıcılığını istifadə edərək əldə edə bilmişdir. Beləliklə, sənət, elm və dizayn yolu ilə əldə edilərək, insan aqlının məhsulu kimi dəyərləndirilir.

Digər bir tərifə görə, daim yenilənən və həyat enerjisi olan, yaradıcılıq sahəsi - sənət, elm və dizayn hadisələrinin varlığının ortaq nöqtəsi səbəbidir.

"Ned Hermann - sənət adamı, fizik və pedaqoq kimi tanınan şəxs, bütün beynin yaradıcılıq qaynağının olduğunu iddia edir. Sol yarımkürəsi, məntiq, rəşional, şifahi, ədədi, mücərrəd sayılan insan beyni, konkret, qeyri-şifahi, intuitiv düşüncə tərzlərinə isə beynin sağ yarımkürəsi yönəldilmişdir.

Müasir texnikaların araşdırıldığı sənət təhsili sahəsində bu gün bəzi beynəlxalq simpoziumlarda, elmdən uzaq olmayan və ağıl fəaliyyəti kimi sənətin elmə daha yaxın və vacib olduğu ifadə edilir.

Obyekt və mövzu əlaqəsi texnika, incəsənət və dizayn sahəsində yaranan yeni davranış nümunələri qurduğu kimi, onları eyni zamanda dəyişdirir. İkitərəfli rabitəni təmin edən obyekt və mövzu mövqeyində, epistemoloji məzmununa malik olmuş sənət və dizayn sahəsi artıq yenidən üzə çıxan epistemoloji əsaslar, yüz illər əvvəl Aristotelin söylədiyi kimi oldu.

Məlumat əldə etmək bir dizayn prosesidir. Fərqli anlayışlar və təcrübələrə aid olan dizayn texniki prosedə, təsviri sənət, düşüncədə və incəsənət sahəsində müstəqil bir şəkildə irəliləyir. Sırf spekulyativ bir formal quruluşu və sistemi dizayn düşüncə sahəsində təmsil edir.

Düşünmək hərəkət etməkdir sözlərinin müəllifi olan Adorno, əməliyyat təcrübəsinə uyğun olaraq, hər spekulativ sistemdən tətbiqi və texniki dizayn anlayışında düşünülmüş məhsul əldə edilməsini söyləmişdir.

Bir çox sahələr dizayn fəaliyyəti tərəfindən əhatə edilir. Özlüyündə hər birinin bir anlayış yaradaraq, qrafik dizayn, moda, sənaye sahələri plan, fikir, skeç, modellər kimi daha öncə edilməmiş, bir yenilik yaratmaq yönlü fəaliyyətlərdir. Dizayn fərqli insanlara fərqli mənalar ifadə edərək bu anlayışda, bir çox dizayn fəaliyyətinin ortaya çıxmasına səbəb olur.

Herbert Simona görə: “Dizaynerlər mövcud vəziyyəti üstünlük verilən vəziyyətə çevirməyə çalışan bir hərəkət içindədir”. “Dizayn vizual və fikri bir zamandır və bu zamanın sonunda ortaya funksional, ergonomik, iqtisadi və vizual mənası olan fiziki cisimlər ortaya çıxar.”

Fiziki forma verilən fəaliyyət kimi dizayn, ehtiyaclara və fikirlərin həll edilməsi və sonrasında elementlərinin, parçaların və materialların yaradılaraq, bir araya gətirilməsidir. Fərqli sənaye sahələrinə xidmət edən dizayn sahəsi dəyişik peşələri əhatə etməkdədir. İnkişafda olan texnologiya ilə birlikdə dizayn disiplinləri də fərqlilik göstərməkdədir.

Yaradıcı işə başlamazdan öncə dizayner müəyyən proseslərdən keçməlidir. Öz növbəsində dizaynerlər vizual rabitəçilər hesab edilir. Dizayner tələb olunaraq yenilikçi ruha malik olmağı bacarmalı, eyni zamanda bacarıqlı və diqqətli şəkildə hər layihəni ilkin həllindən, son dizayn həllinə dair anlayışları yerinə yetirməyin öhdəsindən gəlməlidir.

Yalnız şəkil və mətnlərin bir araya gətirilməsi, dizayn demək deyildir. Beləki, mövcud problemin konteksti ilə əlaqəli münasibətin yaradılması dizaynın köməkliyi ilə təmin edilir.

Dizayner mövcud problemi qəbul edərək, eskiz vasitəsi ilə yeni ideyalar yaradaraq, ən yaxşı fikri uğurlu dizayn həllinin həyata keçirilməsində istehsal edir. Mövcud problemlərə cəmiyyətdə kömək olan qrafik dizayn, araşdırmaq üçün strateji bir proses kimi, dizayn qrupları baxımından çoxşaxəli və fərqli düşünmək

strategiyasına malikdir. Müasir təcrübə çərçivəsində sadalanmış olan bütün özəlliklər məsuliyyətli dizayn aktı ilə əlaqədardır.

Bütün canlılar üçün təbiət qanunauyğunluqları başlıca məna kəsb edir. Əsas modelləri daha yaxşı və rahat şəkildə qavrayaraq, əlaqənin necə qurulmasına bələd olmamıza yardımçı olur. Vizual mesaj və simvolların ötürülməsi üçün həm qrafik dizayn, həm də təbiət, intuitiv model sistemlərinə güvənərək, məlumatı müvəffəqiyyətlə ötürür.

1.2. Dizayn sahəsində biomimik metodologiya

Bir çox mövcud çatışmamazlıqları ilə dizayn edilərək yaradılmış bir dünyada yaşayırıq. İnkişafda olan hər yeni texnologiya, nəticəsi etibarlı ilə bizi, öncədən bəlli olmayan hadisələr ilə qarşılaşdırır.

Canlı həyatda mövcud dizayn anlayışı sadədir. Beləki tarix boyu yer üzündə həyat üçün əlverişli şərait yaratmağa can atan insan yeni texnologiya və bilikləri ilə təbiəti anlamağa çalışmışdır. İncəsənətin bir çox sahələri ilə yanaşı təbiətdə mövcud biliklərdən memarlıq, dizayn, yeni texnologiyaların yaradılması sahələrində geniş istifadə olunmuşdur.

Daim inkişaf edən nizam - intizamı tərənnüm edən biomimik ortaya çıxdığı dövrdən, dizayn və texnologiya sahələrinin təbiətdən öyrənmək üçün çox şey olduğunu sübut etdi.

Mövcud dizayn çətinliklərini biomimik yanaşma və metodologiya, dizayn prinsipləri ilə birgə problemlərin aradan qaldırılması üçün həllərə baxmaq lazımdır.

10-30 milyon fərqli növ canlı orqanizmlərin yaradılması daxil olmaqla 3.8 milyard ildən artıq yaşı olan təbiət daha yaxşı uyğunlaşdırılmış həlləri araşdıraraq tədqiqat işlərinin aparılmasında iştirak etmişdir.

İllər boyu tədqiqat apararaq memar, dizayner, mühəndislərin, əldə etmək istədikləri biliklər, canlı orqanizmlər tərəfindən bəşəriyyət var olduğu dönmədən böyük ustalıqla həll edilmişdir.

Yaşam tərzimizə uyğun şəkildə dünya bizlər üçün əlverişli halı ilə həyatımızı tənzimləyir. Yaradılmış olan torpaq, su və havanı təmizləyərək, hər növ canlı varlığın və orqanizmin yaşaması üçün çalışaraq onların ayrı-ayrılıqda hər birinin ehtiyacını qarşılıyır.

Dizayn sahəsində təbiət daxilində tapılan sadə element və prinsiplərdən istifadə olunaraq, biomimik metodologiyası və qrafik dizaynının biri-birinə keçid halı olaraq gəlməsinə yardımçı olmuşdur. Əldə edilən məlumat təbiəti öyrənərkən, burada mövcud hadisələrin xatırlanması öz növbəsində xüsusi məzmununda yaradılır və həyata keçirilir.

Təbiətin mövcud layihələndirmə prinsipləri dizayn tərziləri olaraq bilinən cəmiyyətə mədəni və müxtəlif rabitə kanalları və şəbəkələr vasitəsi ilə yayılaraq əlaqə qurmuşdur. Dizaynerlər aktiv olmaq üçün biomimetik qrafik dizayn bölməsində öz fikirlərini mədəni analoqlar üzərindən ötürməlidirlər ki, zaman və şərtlər daxilində daim dəyişməyə uyğunlaşsınlar.

Bioloji və texnoloji elmin təklif etdiyi XX əsr təbiət yönümlü və təbiətdən ilhamlanma hərəkatı, zamanla inkişaf edən imkanlarla dəyişimə səbəb olmuşdur. Təbiət ilə insan arasında olan əlaqə keçmişdən bugünkü dövrə qədər var olmuşdur. Biologiya elmi ilə dizaynerlər ortaq olaraq elmi araşdırmalar apararaq, təbiətdə tapılan canlıların necə yaşadığı ilə maraqlanaraq, öz təcrübələrində bundan faydalanırlar. Mədəni ehtiyacları və rahatlığı ödəmək üçün insan, yaşadığı çevrənin şərtlərini dəyişdirərək, şüurlu olaraq onu inkişaf etdirmə səyi nəticəsində şəkilləndirməkdədir. İnkişafda olan sənaye sahəsi, texnologiyanın inkişafı ilə fərqli iş imkanlarının yaranmasına, yeni şəhərlərin qurulmasına, elmi kəşflərə və önəmli inkişafalara səbəb olmaqdadır. Təbiət insanın önəmli bir təlimçisi kimi günümüze qədər yaşanan problemlər qarşısında tarixi zaman daxilində özünü göstərmişdir.

1990-cı ildən Benyus təbiətdəki canlıların yaranmasından, formalaşmasından, modellənərək tətbiq edilmiş bir çox təcrübələri dizayn

sahəsində həyata keçirən biomimik (biyos-həyat, mimesis-təqlid etmək) anlayışını irəli sürmüşdür. Davamlılıq mövzusunda yeni üfüqlər açmaqda olan biomimik təbiətin sistem və funksiyalarından nümunə alan anlayış olaraq səciyyəlidir.

Təbiətdə var olan canlının, formasından daha çox onun hansı funksiyanı həyata keçirməsi ilə biomimik maraqlanmaqdadır. Təbiətdən ilhamlanaraq qurulan dizaynlar uzun ömürlü olmaları ilə yanaşı, minimum enerji ilə maksimum gəlir qazanmaları, estetik formaya malik olub, günümüzdə texnologiya ilə birlikdə edilən çalışmalarda yeni inkişafalara təkan vermişdir.

Biomimik anlayışı sənaye dizaynı, memarlıq, landşaft dizaynı, qrafik dizayn kimi bir çox sahələrdə tətbiq olunaraq bir sıra yeniliklərin inkişafını genişləndirmişdir. İncəsənət və digər sahələrdə innovativ yeniliklərə təkan verən, enerji qənaətini təmin edən, şəhərlərin var olması, insanları daha təmiz bir dünya ilə təmin edilməsi, bu yanaşmanın təməlinə durur. Bu yönə biomimik anlayışına bağlı qalaraq təbiətdə var olan canlıların köməyi ilə sənaye dizaynında, materialların öyrənilməsində, robot texnologiyaları, nanotexnologiyada, kompüter proqramlarında yeni ixtiralarə səbəb olmaqla təmin edilməkdədir.

Təbiətdə hər zaman yaşayan və təkamül ilə qarşı-qarşıya olduğu bilinən disiplinlər arasındakı çalışmalara görə bir çox elm sahəsini bir araya gətirən proseslərin, təbiətdə mövcud olanların incələnməsi ilə müşahidə edilmişdir. Təbiətdə qarşımıza çıxan səth naxışları, formalar, rənglərin incələnməsi dizayn sahəsində tətbiq olunması ilə hədəflənməkdədir.

Hər addımda ortaya çıxan problemlərin dizayn proseslərində təyin olunması və araşdırılmasında, təbiətdəki mövcud həll nümunələrinə nəzər yetirərək qarşısının alınması mümkündür. Bugünkü gündə biomimik sahəsində aparılan təcrübələr, təbiətin daxili formalarının həll edilməsi və dizayn sahəsinə yeni baxışın əlavə edilməsi ilə ortaya qoyulmaqdadır.

1.3. Dizayn təhsilinin əsasları

İnsan zehində təbiətdə gördükləri qarşısında yarana görüntülər, rəng, nöqtə, xətt, kimi elementlər ilə yeni bir dizayn olaraq ifadəsini tapan, təcrübə və bilik vasitəsi ilə fərqli formatlara çevrilir.

Məlumat, informasiyanın düşünmə, araşdırma, müzakirə, təqdimat, analizi, dizayn müddəti bilinərək, uyğun material axtarışının iş üçün həyata keçirilməsi və nəticədə məhsula çevrilməsidir.

Dizayn ilkin varianda: 1. Forma və təsəvvür olaraq zehində canlandırılan 2. ilk layihəsi hesab edilən bir sənət əsərinin dizayn eskizi 3. bir tədqiqat prosesində həyata keçirilən dizayn. 4. bir obyekt və ya hadisənin daha əvvəl qəbul edilmiş olan, sonradan şüurda ortaya çıxan kopyası” olaraq dizayn təyin oluna bilər.

Bauhaus adı altında 1919-cu ildə qurulan incəsənət məktəbi, dünyaya adını təməl dizayn tətbiqləri ilə tanıtmışdır. Günümüzdə təməl dizayn dərsləri, hələ də başlanğıc xüsusiyyəti daşıyan, Bauhausda sənət müəllimlərinin təməl dizayn təhsili verən tətbiqləri sayəsində gerçəkləşməkdədir. Bauhausda dizayn dərslərinə müasir yanaşmalar əlavə olunaraq, çox əhəmiyyət daşımaqla birlikdə, bu tətbiqlərə inkişaf etdirilməkdə olmuşdur. Dizayn dərsi, xəyal güclərini tələbələrin aktivləşdirmə, fikir ayrılığı təmin etmək, əsas dizayn obyektini və prinsiplərinə uyğun olaraq, məlumat vermə, diqqətlərini cəlb etmə, araşdırma bacarıqlarının inkişafı, qarşılaşdıqları problemlərin həll edilməsində unikal və yeni istehsal etmələrini yaratma, materialların yeni formatda axtararaq fərqli şəkildə istifadə etmə bacarıqları kimi müxtəlif cür faydalar verir.

Qarşılıqlı təsir göstərərək mövcud olan müxtəlif hissələr bir-biri ilə bütövlüyə çata bilər. Əsas dizayn elementləri bu bütövlüyü təşkil edən prinsipləridir.

Təkrarlama rəng, nöqtə, xətt, kimi elementlərin bir tərkibdə birləşdirərək nizama gətirən tarazlıq, suverenlik, kontrast, harmoniyası kimi dizayn prinsiplərinin bütövlüyünü təmin edir.

Bütönlüyü təmin edən nöqtə, xətt, rəng kimi elementlərin, bir kompozisiyada birləşdirilib, nizam halına gətirilməsi dizayn prinsipləridir.

FƏSİL II. QRAFİK DİZAYN - YARADICI PROSES QISMİNDƏ MƏDƏNİYYƏTİN BİR PARÇASI VƏ İNCƏSƏNƏTİN NÖVÜ KİMİ

2.1. Qrafik dizaynın tarixi inkişafı

İstehsal və istehlak sahələrində aparıcı rol oynayan qrafik dizayn çox şaxəli bir sənət növü kimi tanınır.

Rəsm, fotosəkil, sənaye dizaynı, memarlıq və bu kimi digər incəsənətin sahələri arasında qrafik dizayn ən çox qarşılıqlı təsir içində olduğu incəsənət sahələrini ələ almışdır. Qrafik dizayn sənəti formalaşmış sənət axınlarının təsiri ilə, şəkil çapı, illüstrasiya, kollaj, fotomontaj texnikalarını rəsm sənətinə təsir edərək onlarla birgə vəhdət təşkil etmişdir.

Qəzet hissələrindən kəsilmələr, rəsmdən fiqur çıxarılaraq həndəsi rəng və şəkillər, dinamizm kimi tipografiyanın rəsmə daxil olaraq sürət anlayışları yaradıldığı, bu kimi bir çox əsərlər, kolajlar kimi qrafik dizayn anlayışında inkişaf etdirilməyə başlamışdır.

Reklam, moda, fotosəkil, kimi sənət növləri qrafik dizayn sənətinə dəstək olaraq irəliləməsinə yol açmışdır. Buna misal olaraq bədii fotosəkillər afişa və tanıtım kataloqlarında istifadə olunaraq çəkilməkdə olmuşdur.

Sənaye dizaynı isə qablaşdırma dizaynı kimi qrafik dizayn sənətinin ən çox təsiri olduğu sahələrdən biridir. Məhsulun çəkiciliyi yüksək ustalıqla yaradılan qablaşdırma dizaynının vasitəsi ilə artmaqda olmuşdur.

Sonda ekloji dizayn ilə yanaşı memarlıq disiplinindəki təsirləri daxili memarlıq (interyer) sahəsində tamamlayıcı rol alması istiqamətində olmuşdur.

Dizayn sahələri insanların yaşam boyu ehtiyaclarına uyğun bir şəkildə genişləndirilmişdir. Dövrün quruluşundan sıx bir şəkildə təsirlənən incəsənət xadimləri də aid olduğu mədəniyyətin bir parçası olaraq, fəaliyyət göstərməkdədirlər.

Həddindən artıq yüksək bir gücə sahib olan vizual qrafik elementlərinin dili günümüzdə əlaqə vasitəsi olaraq böyük bir önəm

qazanmışdır. Digər sənət növləri üzərindəki təsirinin nəticəsi olaraq, yaşadığımız əsrin bir qrafik dizayn əsri olması təbii qarşılanmalıdır

Film, teatr, konsertlər haqqında əldə etmək istədiyimiz məlumatlar planlaşdırılmış şəkildə plakat və ya digər posterlərin qrafik dizaynerlərin hazırlamış olduqları bu kimi vasitələrin köməkliyi ilə əldə edə bilərik.

Xəyal güclərindən istifadə edərək, bir sıra yeni məhsulların yaradılmasına dizaynerlər nail olurlar. İncəsənətin ayrılmaz bir hissəsi olaraq, digər sahələr ilə qrafik dizayn vəhdət təşkil edir. İncəsənətin bir çox sahələrinə təsirinin olması ilə bərabər qrafik dizaynın çox yönlü sahə olaraq fəaliyyət göstərməsi danılmaz bir faktdır.

Tarixi, mağara rəsmlərinə dayanan, qrafik dizayn yenilikçi qüvvədə qalaraq, texnoloji inkişaf ilə əlaqədar daim inkişaf etməkdədir. Bir çox yeniliklərə səbəb olmuş qrafik dizayn, növlərindən asılı olaraq, qrafik dizayn 3D, Web, animasiya dizaynı sahəsində inkişaf edərək, bu günkü müasir dövrdə bir sıra yeniliklərə öz imzasını atmışdır.

Art Nouveau, Bauhaus və Arts&craft cərəyanlarının fəaliyyətilərindən ilhamlanaraq qrafik dizaynın inkişaf mərhələsi keçməsinə, tarixə nəzər yetirdikdə şahidi oluruq. Qrafik dizayn Bauhausun sərt, Art Nouveaunun canlı, hərəkətli cizgiləri ilə genişləndirilərək davam etmişdir. Musiqi üçün nəzərdə tutulan qrafik afişa və plakatların ilk dəfə Parisdə hazırlandığını qeyd edə bilərik.

Dövrün tələbinə uyğun şəkildə modern incəsənət növü kimi qiymətləndirilən, bugünkü gündə qrafik dizayn fəaliyyət göstərməkdədir.

Bauhaus, Arts&craft, Art Nouveau, PopArt və Art Deco cərəyanları fərqli bir xətt üzrə fəaliyyət göstərirdilər.

Yuxarıda qeyd olunan incəsənət cərəyanları sahəsində qrafik dizayn geniş yer alaraq, digər incəsənət sahələrinə də təsir etmişdir.

Vizual dizayn anlayışı müxtəlif növ hərflər simvollarının yaradılması, fotosəklin kəşf edilməsi ilə başlayan, çap texnologiyasının inkişafı və kompüter proqramlarının tapıntısı, müasir dövr üçün səciyyəvi olan incəsənət dünyasına dominantlıq etmişdir.

İnsanlar daha az bir zaman çərçivəsində vaxt itirmədən, kapitalizmin qurmuş olduğu istehlak anlayışı ilə bağlı məlumatları asan və tez bir şəkildə almağın tərəfdarı olmuşlar.

İnsan zehmində daha tez qəbul edilərək, çatdırılması zəruri bilinən məlumatın uzun zaman yaddaşda qalması, qəbul etmə gücü və nəzər yetirməsi məqsədi ilə piyada və ya maşınla gedərkən afişalar ilə birgə müəyyən işarələrin, köməkliyi ilə məlumatın asanlıqla ötürülməsi təmin edilmişdir.

Reklam sənayesinə yüksək məbləğdə yatırımların qoyulma səbəbi istər, marketing, istər siyasi, istərsə də informasiya tipli sahələrin çatdırmaq istədikləri məlumat və yeniliklər bilavasitə olaraq, reklam vasitəsi ilə ötürülür.

Həyatımızın bir çox sahələrində - ticarət mərkəzləri, böyük kütlə üçün nəzərdə tutulmuş açıq və ya qapalı məkanlar, divar rəsmləri ilə bəzədilmiş qrafik nümunələr ilə üzləşirik.

Tarix boyu mövcud olan cəmiyyəti dərinlən təsirləndirən insan, xəyal gücünün var olmasından bu günə qədər mövcud olan incəsənət sahəsində axtarışlarını davam etdirərək, zaman daxilində dəyişikliklərə məruz qalaraq, günümüze qədər gəlib çatmışdır.

Hisslərimizi ifadə edə bilməməyə imkan verən bəzən sevinc, bəzən kədər bəxş edən, ancaq həyatımızda əvəzolunmaz bir yeri olan sənət hərəkətləri, cəmiyyətin həyat tərzinə bağlı olaraq formalaşmışdır.

Ötən əsrdən yaşanan sosial dəyişikliklər qrafik dizaynı çox önəmli bir vəziyyətə gətirmiş və önəmini artıraraq davam etməkdədir.

Qədim dövrlərə nəzər yetirdikdə insanlar qorxu, həyəcan, sevinc hissələrini çəkmiş olduqları rəsmlərin köməkliyi ilə çatdırmışlar. Təhlükəsiz bir həyat keçirtmək üçün bioloji varlıq olan insanlar birgə, toplu şəkildə həyat sürmə qarşısında məcbur qalmışdılar. Bunun nəticəsi olaraq insanlar arasında əlaqə qurma zərurət halı məhz bu səbəbdən vüsət almışdır.

Simvollar vasitəsilə qurulan yazı növü isə daha sonralar insanların fikirlərini geniş mənada ifadə edə bilmələri üçün kəşf edildi.

Aparılan tədqiqatlar zamanı e.ə. əvvəl 30.000, 40.000 min əvvəl tapılan mağara rəsmlərini qrafik dizaynın ilkin nümunəsi kimi qeyd olunur. Bu rəsmlər arasında yaradılan ilkin əlaqə, insanlar tərəfindən qurulduğu bildirilir.

Vahid dil sisteminin əsasını təşkil edən yazının kəşfi bəşəriyyətin ən önəmli tapıntılarından biri hesab olunur.

Dil sistemi işarələrdən ibarət lövhələrdə qədim Şumerdə əks olunmuş və fikirlərin çatdırılmasına yardımçı olması üçün çəkilməmiş şəkillərin bir araya gətirilməsi ilə ərsəyə gəlmişdir. Misir sivilizasiyası, daha sonralar miladdan əvvəl 3000-ci illərdə heroqlif adı ilə tarixə düşən yeni yazı növü yaddaşlara həkk etmişdir.

Vizual fikrin formalaşması kimi əsas götürülən rəsmlər vasitəsilə yeni dil formatlarının inkişafına zəmin yaratdı.

İnsanlığ tarixində vizual və şifahi ifadə vasitələrinin, bir dizayn disiplini formasında təqdim etməsi, qrafik dizaynın ilk nümunələri və başlanğıcı bu dövrdən başlaması ilə qeyd olunur.

Kağızın ixtira olmasına səbəb, heyvan dərisi, papirus, ağac, daş tabletlər, və bu kimi digər materiallar üzərində yazılan məlumatların qorunub saxlanması ortaya çıxan bir sıra çətinliklər oldu. Yeni texnologiyalarının ixtirasına səbəb olan kağızın kəşf edilməsindən sonra çap avadanlıqlarının qurulmasına zəmin yarandı.

Gələcək nəsillərə ötürülməsində daha effektiv vasitə kimi qiymətləndirilən və məlumatların daha təhlükəsiz şəkildə qorunub saxlanılmasını təmin edərək, birgə şəkildə vəhdət təşkil edən kağız, çap texnikasında müxtəlif yöndə mövcud fəaliyyət göstərmişdir.

1450-ci ildə Guttenberg tərəfindən həyata keçirilən və insanlığ tarixində əvəzolunmaz kəşflərindən biri sayılan kitab çapının ixtirası, mətbəenin sürətlə inkişafına təkan vermişdir.

Tarix boyu inkişaf mərhələsi keçən yazı, divar rəsmləri, simvollar, piktoqramlardan yaranaraq bugünə qədər gəlib çatmışdır.

2.2. Qrafik dizayn elementləri

Rəsm və yazı (tipografiya) qrafik dizaynın əvəzedilməz iki elementini təşkil edir. Bəzi hallarda tək şəkildə istifadə olunduğu kimi bəzən də hər iki element ilə birlikdə qrafik elementlər istifadə oluna bilər. Nöqtə, rəng, forma, xətt, işıq, məkan, ölçü – yazı və rəsm formalarını hərəkət, kölgə və ritim təşkil etməkdədir.

Bu kimi dizayn elementləri dizaynerin zehmində qurulan fikrin nəticəsidir. Dizayn zamanı texnologiya ilə birlikdə istifadə olunan orqanik, həndəsi, quruluşlar və bir sıra alətlər aktivləşdirilir. Bunlara isə öz növbəsində mətbəə texnologiyaları, kompüter, foto, v.s aiddir. Gündəlik həyatımızın hər anında rəsm və yazı (tipografiya) elementlərindən yaranmış görüntülərlə ətrafa nəzər yetirdikdə hər zaman qarşılaşırıq. Yaradıcı düşüncənin önəmi qrafik məhsulun qurulmasında və bunun nəticəsi olaraq, yaranmış olan düşüncələri rəng, nöqtə, forma, xətt, istiqamət, tətbiq olunaraq ifadələri kağız üzərində əks olunmasıdır. Qrafika və mətni özündə birləşdirən qrafik dizayn - yaradıcı proses kimi vizitkalar, loqotiplər, web saytlar, jurnallar və braşurların yaradılmasında yaxından iştirak edir.

Əsas obyekt kimi qrafik dizaynın element və prinsiplərinin birləşdirilməsi, dizaynerlərin başlıca məqsədlərinə çatması deməkdir.

Qrafik dizaynın elementləri kimi:

Xətt - Xətlər qalın, bütöv, qırıq-qırıq, düz, əyri, nazik olma xüsusiyyətlərinə sahibdirlər. Əsasən istifadə olunmasına görə yeni formaların və boşuqların bölünərək, yaradılmasında tətbiq olunur.

Diqqətin bir nöqtədən digər nöqtəyə yönləndirməsi, bir neçə elementi birləşdirə bilən xətlər vasitəsi ilə qurulur. Düz xətlərə web saytlar, qəzet və jurnallarda, maketlərdə kontentin bölünməsində rast gəlinir.

Səhifədə illüstrasiyalar və qrafika elementlərini nöqtəli, əyri, ziq-zaq formalı xətlər müəyyən edən əsas kimi çıxış edir. Həndəsi şəkildə ifadə olan xətt, nöqtənin bir-birini izləyən hərəkəti ilə meydana gəlir,

düşüncələrimizi ifadə etmək istəyərkən xəttlərin köməkliyi ilə hazırlanmış olduğumuz yeni bir eskiz layihəsi zamanı istifadə edirik.

Qrafik olaraq hərəkət vəziyyətində olan xətt, müəyyən bir nöqtənin istiqaməti meylindən yaranır. Xarakterlərinə və yerlərindən asılı olaraq xəttlər, bəzi mesajlar da çatdırma gücünə malikdir.

Şaquli xətt - möhtərəmlik, kəsinlik, üfüqi xətt – durğunluq, sükunət, əyri xətt - səthdə canlılıq və hərəkət, diaqonal xətt - canlılıq, ziq-zaq xəttlər – sürətli bir hərəkət hissi, tünd və qalın düz xəttlər - intensivlik, ciddilik bildirir.

Müntəzəm istifadə ritmi təbii şəkildə həyata keçirən xəttlər həm forma, həm də hərəkəti təmin edir. Bir formanı izah edərkən səlis, təmiz və kəskin xüsusiyyətə malik olan xətt konkretliyi tərənnüm edir. Kəşifən və səthlərin bitdiyi nöqtələr isə xətt effekti yaradır.

Rəng - Formanın əsas vizual tərəfi rəng sayılır. İnsan yaşam təcrübəsində rəng önəmli duyğu və qavrama hissinə sahibdir. Reaksiya vermə vəziyyətinə hazır hala gətirən bir xəbərdarlıq forması olaraq rəng vizual şüru oyadır.

Yüksək avantaja sahib olan rəng, vizual məlumatı ifadə etmək üçün qəbul edilən güclü bir duyğusal təsir gücünə malikdir. Dominant bir vizual dizayn elementi olaraq mövcud olan rəng, fiziki olaraq işıq ilə birlikdə var olan rəng əldə etmə gücünə malikdir. Sosioloji və ya psixoloji əngəllərə səbəb ola bilən, davranışlar üzərinə təsir edən, istiqamətləndirmə rolu oynayaraq rəng lazımı sayılan mesajı çatdırma bilər.

Gözdəki rəngə həssas olan sinirlər insan orqanizmində rəng vasitəsi ilə qəbul edilir. Rəng harmoniyası ilə əlaqəli olan və rəngə baxıldığı zaman göz zidd yəni tamamlayıcı rəngi axtarır. Fərdi qərarlar, rəng münasibət və.s bu kimi xüsusiyyətləri ilə təsirli bir faktor olaraq, bir çox hallarda dəyərləndirilə bilər.

Dizaynerlərin və digər incəsənət nümayəndələrinin rənglərin doğru şəkildə alınması və istifadə etmələri bu səbəbdən çox vacibdir. Hədəf auditoriyasına rəng çalarlarının çatdırılması, dizaynda yanaşma formasını nəzərə alaraq, məhsul və ya firma xüsusiyyətlərində rəng seçimi edərkən qrafik dizayner bunu tərənnüm etməlidir.

Səth üzərində istifadə olunan soyuq, əks, isti, və.s rənglər qurulan dizaynda istənilən iyerarxiyanın və effektin təminatına mühüm töhfələr vermə qabiliyyətinə malikdir.

Fərqlilik göstərməsinə qarşı insanların yaşadığı bölgələrə və əhval-ruhiyyəsinə görə rənglərin qavranılması ilə ümumilikdə bəzi rənglər bu anlayışı oyandırmaqdadır.

Forma - Bir termin olaraq forma obyektin varlığını ifadə edir. Məhdudiyyətsiz şəkildə olan forma çeşidləri ilə fərqlənir. Qeyri-üzvi, süni, dinamik, simmetrik və ya asimmetrik, orqanik, təbii və durğun görünüşlər göstərir.

Tarazlıq hər hansı bir işin təşkil edilməsində forma olaraq önəmli faktordur. İşıq və istiqamətin vasitəsi ilə kölgə yaradılan rəsmlərdə düzgün şəkildə qurulmalıdır. İşıq-kölgə və rəng elementlərinin bu kimi tənzimləmədə rolu böyükdür. Qrafik dizayn sahəsində mühüm element hesab edilən formalar qeyd olunur. Onlar üçbucaq, kvadrat, dairə kimi həndəsi formalar, təbiətdən ilhamlanaraq yaradılmış üzvi və abstrakt ola bilər.

Yeni elementlər müxtəlif formalı fiqurların birləşməsindən yaranır. Əyri, yumşaq və iti küncərdən ibarət forma kənarları ola bilər. Səhifənin hər hansı bir hissəsinin seçilməsində, şablonların və maketlərin yaradılmasında onlardan daha çox istifadə olunur. Sərhədlərinin birləşdirilməsi və ayrılmasını məlumat blokunun müxtəlif hissələri ilə müəyyən edilir.

Tekstura - Dizayn layihələrinin daha çox realist və inandırıcı olmasını yaratmaq, teksturadan istifadə etmək ilə təmin edilir. Adi rənglərə parça, kərpic, kağız, daş, mərmər, beton kimi müxtəlif formalı teksturalar həcm verir. Özünə diqqəti daha çox cəlb edən qrafik təsvir elementləri bu halda maddi məna kəsb etməyə başlayır. Aid olduğu obyektləri fon qismində tekstura vurğulayaraq göstərir. Şəxsi teksturaların yaradılması bir proses qismində çox əmək tələb edir, lakin artıq hazır şəkildə çoxlu resurslar mövcuddur, hansıki dizayner tərəfindən layihədə asanlıqla tətbiq oluna bilər.

Şrift - Dizaynın uğurlu alınması üçün mətinin oxunaqlı olması ilə yanaşı onun razılaşıdırılaraq qəbul edilməsi çox vacib bir faktordur. Məlumatın qəbul olunması səviyyəsinə - hərflərin ölçüsü, şriftin növü, rənglərin təsiri lazımi amillər kimi qeyd olunur. Bütöv bir inəsənt sahəsi kimi müəyyən stilə uyğun olaraq şrift, insanda əhval-ruhiyyənin dəyişməsinə təsir edə bilər. Yalnız şrift hazırlanması ilə məhz bu iş üçün nəzərdə tutulmuş bir qrup dizaynerlər məşğul olurlar.

İllustrasiya və fotosəkillər - Mətin məzmununun nümayiş etdirərkən dizaynerlər bədii əsərlərdən, illustrasiyalardan, fotosəkillərdən, istifadə edərək müxtəlif cür emosiyalar yaratmağa çalışırlar. Auditoriyanın diqqətinin cəlb edilməsi ilə birgə şəkildə layihənin canlandırılması vizual material vasitəsi ilə təmin olunur.

Dizayn prinsipləri

Bütövlük - Ən çox diqqət edilməsi vacib olan dizayn qanunlarından biridir. Bütövlük bir dizaynda olan vizual üsürlərin bir araya gəldikdə, təsiredici qüvvəyə malik olmasıdır. Eyni təməl anlayışları rəngə, formaya, hissə ölçüyə, sahib olan elementlər bütünlüyü bir dizaynda yaradılır.

İstifadə edə biləcəyi üsürləri dizayner seçərək kompozisiyada onları bir arada, bir-birləri ilə uyğunlaşdırılacaq şəkildə qurmalı və qruplaşdırmalıdır.

Dizaynda ideal bütövlüyü yaradan rəng, ölçü və bu kimi digər üsürləri misal çəkmək olar. Qəbul olunmasını yaratmaq üçün, fərqli olanı önə çıxardaraq bir bütövlük içində olması lazım olan digər dizayn üsürləri əsas götürülür.

Qurulacaq münasibətlər, qeyd olunanlar arasında bütünləşdirici bir rol oynayan dizayn içində toplanır.

Vizual üsürlər dizayner tərəfindən elə bir şəkildə yerləşdirilir ki, əlaqənin ilk baxışda fərqiə varə bilməyən oxucu, birləşdirilən müəyyən hissələri əsaslandırə bilsin.

Nisbət - Vizual üsür olaraq, dizayn səthində iki və daha çox sayda birləşdirilən mütləq bir nisbət problemi ilə qarşılaşılır. Bu səbədən məhz dizayner, dəyişkən strukuru bərabər əlaqələrdə qurmağa çalışır.

Dizayn sahəsində ölçülərin təyin edilməsi mənasına gələn, vurğulanmalı olan mesajla görə bu ünsürlər təyin edilir. Fərqli baxış bucağına görə bəzən tipografik ünsürlər, bəzən fotosəkil dizaynda önə çıxarılarkən, bəzi hallarda isə rəng olaraq, bir başqasında ağ boşluq dizayn səthində önə çıxır.

Açıq və tünd rəng tonlarından istifadə olunaraq və ya vizual iyerarxiya yaradılaraq, ölçüsü və rəngi ilə vizual ünsürlərdən biri ön plana çıxarıla bilər.

Ritm - İncəsənət sahəsində elementlərin dəyişən ahəngdar təkrarı ritm hesab olunur. Kompozisiyada hərəkət ritminin, dayandığı təməl prinsipi olduğu bildirilir.

Musiqi sahəsinə aid olmasına baxmayaraq, ritm həmçinin yaradılmış əsərlərdə də mövcud olurlar. Əsas açar kəlimələri olan çeşitlilik və təkrarlanma ritm üçün səciyyəvidir. Hissələrə bütövlük, təkrarçılıq bəxş edir. Təkrarlanma ancaq müxtəliflik olmadan edilərsə, gözə sıxıcı gəlir.

Bir xətt və ya əyilmə boyunca dizayn səthində bəzən oxuyucunun gözü, hərəkət edir. Mövzuya yönləndirilən oxucunun diqqəti dizayner tərəfindən qurularaq, vizual davranış yaradılması və onu dizayn labirintində dolaşacaq vəziyyətə salır.

Davamlılığı təşkil etmədə təsirli vasitə kimi qeyd olunan vizual ünsürlərin ölçüləri və formaları arasında yaradılan iyerarxiya, bənzərliklər, təkrarlanmalarda aparıcı rol oynayır.

Vizual iyerarxiya və təkrarlanmalar ilə təmin edilə bilən vizual ünsürlərin formaları və ölçüləri arasında yaradılan oxşarlıqlar davamlılıqdır. Balanslı şəkildə təkrarlıq və müxtəliflik istifadə olunmalıdır.

Müntəzəm boşluqlar obyektlər arasında buraxılaraq, diqqət çəkici şəkildə mütənasib və balanslı boşluqlar quraraq maraqlı bir atmosferdə sakit, durğun bir ritm yarada bilər. Reklam işləri üçün nəzərdə tutulan bu kimi maraqlı çəkici olmanı hədəfləyən obyekt daha uyğun olacaqdır.

Balans - Balans qeyd olunan dizayn prinsiplərindən biridir və kontrast ilə əlaqəlidir. Ziddiyyətlər tarazlığına söykənən hər şey yer üzündə mövcuddur.

Xəttlərlə yanaşı balans, rəng, hərəkət, forma və eyni zamanda ölçü, rəng, aralıq istiqamətində də özünü göstərir.

Tarazlığa əsaslanan insan həyatı da burada özünü biruzə verir. Tarazlıq ünsürü hər hansı bir dizaynda izlənilmədiyi təqdirdə istənilən təsiri, məhsul üzərində yarada bilməz. Müstəvi üzərində balanslı şəkildə illüstrasiyalar, tipografik və fotoşəkil məlumatlarının paylanması, burada sözü gedən tarazlıq, dizaynı yaradan hərəkətli üsürlərin nümayiş olunmasına təsir edir.

İki fərqli tarazlıq sistemi bir dizaynda istifadə oluna bilər:

Asimmetrik və simmetrik balans.

Simmetrik balans: Nüfuz, rəsmiyyətin, vurğulanması ilə birgə simmetriya möhtərəmliyin, dürüstlüyün psixoloji simvolu olaraq dəyərləndirilməkdədir.

Təbiətdə tez-tez müşahidə olan simmetrik tarazlığın konkret nümunələrinin hər zaman şahidi oluruq.

Simmetriyanın baris nümunələrindən biri olan insan bədəni və üzünü buna misal olaraq qeyd edə bilərik. Bununla yanaşı simmetrik tarazlıq çox sıx şəkildə broşur, kitab, jurnal, kimi çox səhifəli çap materiallarında tətbiq edilməsinə rast gəlirik.

Asimmetrik balans: Vizual üsürlər arasında ekvalent olmayan dinamik bir balans, bir-birinə bənzəməyən və ya nizam təmin edən bir anlayış olaraq tanınmaqdadır.

Optik ağırlıq mərkəzi simmetrik tarazlıqda olduğu kimi asimmetrik tarazlıq da mövcuddur. Bu isə həndəsi mərkəzdən fərqli mövqedədir.

Vurğu - Vurğulanacaq olan şəkil, başlıq, mətn, v.s. kimi elementlərə görə vurğulama üsullarını, ölçü böyütmə canlı rəng və tünd ton istifadəsi kimi sınaqdan keçirilməlidir. Vurğu qavramının yox olma səbəbi istənilən dizayn səthində hər bir elementin eyni zamanda istifadə olunma məcburiyyətidir. Vurğulayıcı mövzuda rol oynayan obyekt, hədəf kütləsinin özəllikləri və müştəri gözləntilərinə görə dəyişə bilər.

Vurğulanaraq ön planda olan bir rəng, istiqamət, forma ölçü, ton və ya xətt ikinci planda qalması lazımı obyektlər arasında həyata keçiriləcək kontrastı ilə reallaşdırıla bilər.

Kontras - Qarışıqlıq anlayışını bildirən kontrast balansı kainatda hər şeyin daxilində mövcud olduğunun şahidi oluruq.

Kontrast tarazlığı dəyərli görülən hər bir əsərdə incəsənət baxımından çox yaxşı həll edilmiş şəkildə mövcuddur. Maraq topladığı və canlılıq yaratdığı üçün forma, rəng, ölçü, aralıq, üslub ziddiyətləri önəmlidir. Bura həmçinin sərt-yumuşaq, dar- geniş, mat- parlaq, qara-ağ, uzun- qısa, qalın- incə, dairəvi- bucaqlı, v.s. daxildir. Kontras rəsm və şəkil mənə konteksindən faydalanaraq təzad yaradacaq bir əsər ərsəyə gətirilə bilər.

2.3. Qrafik dizayn tətbiq sahələri

Qrafik nişanlar - Obyekti ifadə edən qrafik nişanlar dizayn edilən işarələr kimi düşüncə, məhsul və ya universal mənada bir dil yaratmaq məqsədi daşıyır.

Funksional olaraq orta əsrin əvvəllərinə qədər qrafik simvoldan istifadə olunması göstərilir. Hər bir ailəyə məxsus bir simvolun olduğu bilinən bu dövrlər, soylu bir sülaləyə verilən tanıtıcı nişanlar orta əsrlərdə (bir ailəyə, onların atalarından qalan ya da sonradan kralın verdiyi rəsm, hərf və ya bənzəri olan bir nişan) istifadə olunaraq, məhsullara öz markalarının həkk olunduğu bilinməkdədir.

Simvolik işarələr, loqo, ticari marka, emblem kimi terminlər bugünkü gündə istifadə olunan qrafik simvollar adlandırılır. Bənzərlərinin içində fərqləndirilməsini təmin edərək, ticari marka və emblem, firma və ya məhsula tanıtım qazandırır.

Dizaynın təməl prinsipi ətraflı bir düşüncə və anlayışı bildirən simvol, sadə bir vizual formatda ümumiləşdirilmişdir. Müştərinin istehsal etdiyi məhsulun xüsusiyyəti, xidmət və keyfiyyətini simvol əks etdirməlidir. Geniş mənalar qısa bir zaman çərçivəsində qəbul edilərək, uzun zaman yaddaşda qalan simvollarla yüklənə bilər. İki hissəyə ayrılan konsepsiya üzrə şəkillər simvollar və nişanlarla bağlıdır.

Piktoqram olaraq adlandırılan simvollar şəkil ilə bağlıdır. Obyektlərin stilizə edilmiş siluetləri olan piktoqramlar birbaşa olaraq tabe olduqları obyektə təmsil edir.

Simvolik əlamətlər - Simvolizə edilən obyekt ilə yanaşı məhsul, düşüncə, xidmət, işarələridir. Cəmiyyətdə geniş yayılmış xidmət sahələrində, simvolik işarələr universal bir dil yaratmaq məqsədi daşıyır. Simvolik işarələr nəqliyyat sistemi, xəstəxana, otel, poçt, yol nişanları və.s bu kimi işarələrə aid edilir.

Emblem - Hər hansı bir məhsul və ya bir hadisəni eyniləşdirmə xarakteri daşıyan işarələr və ya daha geniş bir şəkildə ifadə etsək quruluşlara vahidlik qazandıraraq məhsul və ya xidmət istehsal edən, rəsm və xətt ilə hazırlanmış, obyektiv və ya mücərrəd, şəkillər ilə yaradılan nişanlar emblem sayılır.

Məsələyə fərqli biçimdə yanaşsaq, onların hər birinin markaların simvolizə edilmiş nişanları olduğunu dərk etmiş olarıq. Səhifələrlə dolu yazını tək bir xüsusi işarələr ilə izah edən emblem hər hansı bir qurum haqqında nəzərdə tutulan məlumatın asanlaşdıraraq izləyiciyə ötürülməsinə diqqət edir.

Emblemin növləri.

Hərflərdən yaranan emblemlər - Sözü gedən emblemdən əgər ki, tək hərfdən yaranmışsa demək ki, o hərfin fərqli olması qaçınılmazdır. Dizaynerin yeni bir hərf forma axtarışında olmasında məqsəd fərqliliyin mövcud olmasıdır.

Emblemlər hansı ki, daha çox hərfdən yaranmışdır, onların ən önəmli xüsusiyyətləri fərqli olaraq, balanslı şəkildə istifadə olunmalarıdır.

Formaları ilə firma haqqında məlumat verən emblemlər - Bu qrupa aid edilən emblemlər simvollardan yararlanır. Aid edilən firmaya emblem dizaynı edilərkən firmanın daxil olduğu xüsusi simvollardan istifadə olunur.

Müdrilik, ağıl, elmi tərənnüm edən bayquşu, buna misal çəkərək və tətbiq olunması daha geniş bir şəkildə təhsil müəssisələrində istifadə olunduğunu nəzərdə tutulur.

Hərf və təsvir formaları bir yerdə istifadə olunan emblemlər - Bu emblemlər firma haqqında qurulan imic və hərflərdən alınan formalardan yaranan emblemlərin kombinasiyalarıdır. İmic yaradarkən firma haqqında onun adının baş

hərfinin asanlaşdırılmasını təmin edərək, digər firmalardan fərqlənməsinə və yadda qalma faizinin artmasına dəstək olur.

Loqo - təsviri elementlər və hərflər hər hansı bir məhsulun, firmanın və ya xidmətin adı, istifadə olunaraq, simvollaşdırılmasıdır. İstifadə olunan şrift loqo yaratmaq üçün yeni dizayn oluna bilməsi ilə yanaşı mövcud şriftdən də istifadə oluna bilər.

Müəyyən bir məhsulun, xidmətin və ya şirkətin adı, təsvir elementləri və hərfləri istifadə olunaraq simvollaşdırılması loqo adlanır.

Loqo qeyd olunan xüsusiyyətləri ilə emblemdən fərqli olaraq firmanın adını əks etdirir.

Yaradılan loqonun asanlıqla qəbul edilə bilən, sadə, mümkün olduqca az sayda rəngdən istifadə olunması, xatırlanması asan şəkildə olmalıdır. Kəsmə üsulları ilə hər cür çap problemlərsiz istifadə olunmalı, böyük ölçülərdə pikselləşməməli, kiçik ölçülərdə isə olan detallar itməməlidir. Oxuna bilinən olması istənilən səthdə və ölçüdə olmalıdır.

Məhsul və ya şirkət loqo tərəfindən əks etdirilməlidir. Dizayner Paul Randin fikrinə əsasən, dizayner loqonu yaradan şəxsdir, ancaq firmanın özü onu təşkil edəndir. Loqo nəzərdə tutulan məhsulun və ya təşkilatın xüsusiyyətlərini özündə birləşdirərək, şirkətin məzmununa uyğun şrift hazırlanmalıdır. Loqotipin dizayn mərhələsində vacib elementləri və özünü əks etdirən anlayışların nə olduğunu bilmək, müəssisənin özünü necə tanıtdırmağıdır.

Fərqli şərtlərdə loqo sadəliyi ilə yanaşı həmçinin rəngin tələb olunduğu kimi görüldüyü zaman yadda qalıcı olma xüsusiyyətinə malik olmalıdır.

Dizayner bir başqa ölkəyə aid hər hansı bir firma və məhsul üçün loqo yaratdığı zaman, ilk əvvəl həmin ölkənin rənglərə verdikləri mənalar ilə yanaşı mədəniyyətləri haqqında məlumatları araşdırmalıdır. Tətbiq edilən simvolda əsasən daşıyacağı mənə baxımından simvol üçün bu məlumat çox önəmlidir.

Vizual (korporativ) dizayn - Bir qurumun görünən simasına verilən ad, marketinq sahəsində firma stilidir. Hər hansı bir işin, təşkilatın şəxsiyyətini firma

stili ifadə edərək, burada təşkilatın ünsiyyət üslubları, çalışdıqları müəssisədə işçilərin davranışları və vizual elementlərdən ibarətdir.

Emblem (loqo) firma stili ofisin daxili dizaynı, firma blankları, nəqliyyat vasitələrinə aid geyimlərə, işçilərin geyim formaları, qablaşdırma dizaynına lövhələr və web saytlarda nə dərəcədə və necə bir şəkildə istifadə ediləcəyi ilə səciyyələnir.

Təşkilati kimlik və vizual əşyaların sabitləşməsi ilə sahib olduğumuz loqo dizaynı bütövlüyün təmin edilməsi ilə xarakterizə olunur. Misal olaraq, müştərilərin sizi tanıması üçün bəlli bir vizitkart dizaynınızın olması vacibdir.

Müəssisə daxilində işçilərin bütünləşməsini təmin etmək, bir firma stilinə ehtiyac olmasının başlıca səbəbi olaraq, digər quruluşlardan, müəssisə xaricində isə, istehlakçıların və digər alıcıların üstünlük səbəbi olmasını hədəfləyərək, rəqiblərindən fərqlənməsini təmin etməkdir.

Sosial bir zaman çərçivəsində insanların bir arada yaşamaları, özlərini bir kimlik və bir bütün olaraq ifadə etmə ehtiyacları yaratmışdır.

Müəssisə üçün yaradılan obraz ilə firma stili, istehlakçının yaddaşına həkk olunma qabiliyyətinə malik olmalıdır. Bu isə öz növbəsində firma üçün nəzərdə tutulan reklam sərmayələrinin uğurlu olmasının təmin edən çalışmalardan biri olaraq dəyərləndirilir. Çalışmanın təməli firma stili işlərində firma emblemi üzərində qurulmuşdur.

Afişa dizaynı - Afişa qrafik dizayn məhsulu olaraq, qrafik çalışma mənasına gələn fransız köklü olub, “affiche” kəliməsindən dilimizə gəlib çatmışdır. Alman dilindən ‘plakat’, İtalyan dilindən ‘affissione’, İngilis dilindən tərcümədə isə ‘poster’ olaraq istifadə olunmuşdur. Ümumiyyətlə rəsimli divar elanı şəklində tanınan afişanın əsas məqsədi nəzərdə tutulan məlumatı tanımaq və ya elan etmək üçün hazırlanan, kütlənin asanlıqla nəzər yetirə biləcəyi məkanda sərgilənməsidir.

Açıq məkanlarda yer alan afişa bir məhsul və ya xidmətin tanıtımı üçün ən önəmli açıq hava reklam vasitələri kimi tanınır. Sənət və mədəniyyət baxımdan bir məhsulu və ya bir fikri kütləyə çatdırmaq, eşitdirmək məqsədi ilə istifadə olunur.

Divar elanları olan afişalar müxtəlif səthlər üzərində də tətbiq olunaraq, eyni zamanda təbliğat aparma xarakteri daşıyan reklam və hər hansı bir çatdırılması vacib olan elan məqsədi ilə istifadə olunmaqdadır. Auditoriyanın nəzər yetirəcəyi müəyyən ölçülərdə hədəf alınan yerlərə nümayiş olunaraq, sənət və dizayn anlayışını eyni səviyyədə daşımaqdadır.

Eyni zamanda çap elanları, TV, radionunda dəstəkləməsi baxımından afişa əvəzəlməz bir yerə sahibdir. Açıq məkanlarda afişa hava şərtlərinə daha da uzun zaman tab gətirilməsi halına səbəb olaraq günümüzdə əsas rol oynayan rəqəmsal çap texnologiyalarının inkişafı ilə bağlıdır.

Ən önəmli reklam vasitələrindən biri hesab edilən afişa hədəf kütləyə, ən təsirli və sürətli bir şəkildə reklam mesajını çatdırdığı bəyan edilir.

Bir yazı və bir rəsmdən afişa bəzi təməl şərtlər içində təyin olunaraq meydana gəlir. Afişalar hansı ki, rəsm xüsusiyyətinə malikdir bu kimi reklamlara böyük önəm verilir və rəsmi tamamlayıcı qüvvəsi olaraq bilinən yazı istifadə olunur. Bəzi hallarda bir afişanın təsirini yox etmə səbəbi kimi aşağı keyfiyyətli bir yazını görə bilərik. Rəsm ilə ahəngli formada qarışması lazım olan yazının şərt olaraq çox az bir şəkildə diqqət çəkici olmasıdır. Bir sıra meyarlara mövcuddur ki, yüksək şəkildə bir dizaynın ərsəyə gəlməsində diqqət edilməsi lazımdır.

Afişa vasitəsi ilə ötürəcəyi mesajı dizayner aydın şəkildə yaratmalı, mümkün qədər verilmək istənən fikri araşdıraraq, vizual bir sistem təşkil etməlidir. Element ilk olaraq mövzuya uyğun formada seçilməlidir.

Sənət və dizayn sahəsində afişalar, qrafik vasitə olan bərabər şəkildə tanınır. Çağdaş afişa inkişafına Art Deco, Bauhaus, Kübizm, Art Nouveau, Beynəlxalq Tipoqrafik Stil kimi dizayn axınları və modern sənətin böyük təsiri olmuşdur.

Afişa sənəti XIX əsrin əvvəllərində qrafik dizaynın bir növü olub, iki ana xəttin bir araya gəlməsi ilə ortaya çıxdı. Bir tərəfdən mətn və rəsmi litoqrafiya sayəsində birləşməsi artaraq yayılması, digər tərəfdən isə istehlak mallarının toplu istehsalının və iqtisadiyyatın rəqabətə söykənməsinə baxmayaraq irəliləməsi, afişanın inkişafına bağlı qaldı.

Afişa təmsilçiləri, olan müasir sənətin ilk baniləri kimi Henri de Toulouse, Jules Cheret və Lautrec qeyd olunur.

Fərqli baxış bucaqları Amerika ilə bərabər Avropanın müxtəlif ölkələrində afişa sənətində yarandı. Həmçinin öz metod və baxışlarını Beggarstaff, Cheret, William Bradley, qardaşları inkişaf etdirdilər.

El.Lisitskiy kimi adlar, I. Dünya Müharibəsi dövrü ilə birgə şəkildə, Oktyabr İnkilabından sonra Sovet Birliyində "mücərrəd afişa" konsepsiyasını yaratdılar. Afişa anlayışına töhfə verməsinə səbəb Almaniyada tipografiya və fotoqrafiyanın irəliləməsi idi. Fotoşekillərdə edilən böyük dəyişikliklər müharibədən sonra afişa sahəsində də inqilabın baş verməsinə təkan verdi.

Estetik dizaynı ortaya çıxaraq İsveçrə və İtaliya da dizayn genişləndirilməsi prosesləri həyata keçirildi.

Afişa sənəti 1950-ci illərdə didaktik və sürrealist axınların təsirində qalaraq, adların yeni formatda çıxmasına yol açdı. Afişanın tarixində isə "popart" mədəniyyəti 2000-ci ildə təyin edici rol oynadı.

Diqqət edilməsi lazım olan nüans afişanı ərsəyə gətirərkən onun hansı məkanda nümayiş olunmasını təmin edirdi. Əsas rəng profilinə uyğun olaraq sərgilənəcək məkanda qapı, divarlar, pəncərə, dirəklər, v.s. kimi çalışmalar daha çox diqqət çəkir. Qarşılaşdıqları çevrələrə bağlı olaraq afişalar xarici və daxili olmaqla iki qrupda nümayiş olunurlar. xarici məkan üçün səciyyəvi olan böyük ölçülü afişalar, əsasən elan lövhələri və divar üzlərinə asılır. Daha kiçik ölçüdə qurulan daxili məkan afişaları isə dəhlizlər, lobbi və salonda istifadə olunur. Daxili məkan afişaları ilə müqayisədə xarici məkanda yerləşdirilən afişalarının istifadə müddəti daha qısa olur.

Məzmun baxımından posterlər istifadə olunaraq, üç fərqli şəkildə əsasən reklam, sosial mədəniyyət yönümlü afişalar olaraq dizayn edilir.

Sosial afişa qrupuna aid edilən afişalar xəbərdaredici və maarifləndirici xüsusiyyətə malik olub, mədəniyyət yönümlü tədbirləri elan etmək məqsədi ilə dizayn edilir.

Nəşr-mətbuat, moda, korporativ reklam, turizm, sənayedə geniş şəkildə istifadə olunaraq, auditoriyaya hər hansı bir xidmətin və ya məhsulu təqdim edərək, ticari yönümlü fəaliyyət göstərərək kütləni alıcı qisminə gətirməyi qarşısına məqsəd qoyan reklam afişaları, sadalanan sektorlarda övcud olmuşlar.

İnsanlara yeni və fərqli bir məlumatlar çatdıran afişa sadə məlumat yayımlayan bir vasitədən ziyadə, müəyyən zaman çərçivəsində onu əyləndirən, güldürən, xəbərdarlıq edən, hətta təhdid etməsi lazım olan bir əlaqə vaitəsi kimi tanınır.

İnsanları razı salmaq əsas məqsədlərindən sayılaraq, istiqamətləndirmə kimi sosial məqsədli vəzifəsini təsirli və səmimi bir şəkildə yerinə yetirməsidir.

Özəl bir hadisə və ya məqsəd üçün istehsal edilən plakat qrafik dizayn məhsulları içində bəlkə də ən qısa ömrə sahibdir, bu vəzifə ümumilikdə tamamlandığında afişanın ömrü də sona çatır. Afişa təbiətin öz döngəsində olduğu kimi sürətli bir formada keçici ömürlü olaraq, ehtiyac duyulduğunda isə hər gün yenidən doğulur.

Dizayn formulu qismində afişa kimi həll edildiyində sonda analiz edilərək "şüar + vizual+ marka=afişa" kimi ən sadə şəkildə olacaqdır.

Qablaşdırma dizaynı - Ümumi termin kimi istifadə olunan qablaşdırma dizaynı, metal, plastik, şüşə kimi materiallardan istifadə edərək, lazımi olaraq bilinən məhsulların saxlanması üçün hər biri bir vahid halda tamamlanan plastik paketlər, kardon qutuların köməkliyi ilə qablaşdırılır. Hər biri ayrı-ayrılıqda istifadə olunan bağlama və qutular bir dizayn məhsuludur.

Məhsulun ömrü qablaşdırma vasitəsi ilə uzadılır. Cazibədarlığı və yaddaşda qalıcılığı artıran, bağlama üzərindəki qrafik dizayn isə vurğulanmış olan məhsulun alış dəyərini təmin edir.

İllüstrasiya – “Illustration” olaraq İngilis dilində adlandırılan və mövzunu açıqlayan illüstrasiya ən qısa izahı ilə rəsmdir. Kitabdən qeyd edilmiş yazını açıqlayan və bəzəyən rəsm, təsvir etmə olaraq açıqlanan illüstrasiya bu və ya digər şəkil formalarında tətbiq edilir. Obyektə daha çox diqqət çəkilməsini təmin

edən rəsm sənətidir. Bu arada əsas məqsəd, sənət ilə müqayisədə bir mövzunun daha ətraflı izah etməyə kömək etməkdir.

Ən qısa yolla istənilən mesajı izah edən vizual bir əlaqə metodu olan illüstrasiya, şifahi elementləri mətn, başlıq, şüar kimi təsvir və şərh etmək deməkdir. Ənənəvi şəkil və boyama vasitələrindən savayı hazırlanmasında eyni zamanda kolaj, kompüter və foto texnikalarından da həmçinin yararlanılmaqdadır.

İllüstrasiyanın tarixi antiq mağara rəsmlərindən qrafik sənətin bir qolu olaraq, karikaturalarda çəkilən günümüzdə mövcud qəzetlərə qədər uzanmaqdadır. Alman nasistləri illüstrasiyanın ilk nümunələrini komandirlər arasına mesajlaşma rolu oynayaraq istifadə etmişdirlər. Bu sənət növü daha sonralar böyük marağa səbəb olaraq, İtalyada inkişaf etməyə başladı. İllüstrasiya işlərinin mövzuları Alman Nazi Dövründə edilən ilk siyasi məzmunlu olsa belə daha sonralar bu hiss özünü sənətə həvalə edərək uğurla inkişaf pilləsinə yüksəlmişdir.

Əlaqədə olduqları mətni illüstrasiyalar izah edərkən anlayışları sevməyə, hərəkətləri asanlıqla mənimsəmə, başa düşməyə kömək edərək, fərqli ölçüdə və mənalarda estetik zövq ilə birgə qavramaya dəstək olur. Nağıl kitabları üçün əvəzəlməz vizual dil illüstrasiyalar vasitəsi ilə təşkil edilir. Sıx şəkildə qarşımıza çıxan vizual anlayış, uşaqların öyrənməsində və maarifləndirilməsində təsirli olduğu üçün uşaq kitablarında istifadə olunur.

İstifadə sahələrinə görə illüstrasiyalar üç qrupa bölünür:

Reklam illüstrasiyaları - Aparılan işlərdə bir məhsul və ya xidmətin tanıdılmasında detal ön plana çıxır. Tətbiq sahələri kimi konsert, kino, etiketlər, teatr afişaları, mətbuat reklamları, CD və kaset örtükləri, təqvimlər, turistik reklamlar, qida qablaşdırmaları, təbrik kartları, reklam illüstrasiyalarının arasındadır. Reklam illüstrasiyasında da həmçinin moda təsvirləri də işlənir.

Nəşr illüstrasiyaları - Xəbər, şeir, qəzet, jurnal, roman, kitab və hekayə izahları ilə müşayiət edilir. İşləyəcəyi nəşriyyat sahəsində çalışan şəxs, mətndəki mesajın məzmununu haqqında mətni fikirlər və məlumatına sahib olmalı və bununla yanaşı duyğu şəkli dilinə köçürməyi bacarmalıdır.

Ağ - qara rəsm texnikalarından əsasən qəzet illustrasiyalarında istifadə olunur. Şübhəsiz ki, uşaq kitabları illüstrasiyanın bir sənət forması olaraq ən azad tətbiq sahəsi hesab olunur.

Elmi və texniki illustrasiyalar - Üç ölçülü memarlıq istiqamətli görüntülər, bugünkü gündə kompüter üsulu ilə həyata keçirilməkdədir. Önəmli olan mövzu daxilində vurğulamaq, lazım gəldikdə illustrator çeşidləmə, həqiqət duyğusuna təsir etməyəcək şişirtmə, asanlaşdırma metodlarına baş vura bilər.

Dəyişik rəsm texnikalarında kitab üzü, afişa, kataloq, mətbuat elanı, qablaşdırma, kimi qrafik məhsullardan qrafik dizayner yararlanır.

İllustrasiya qabaqcılları arasında olan Arts and Crafts cərəyanının qabaqcılı William Morris, Fransız Edmund Dulac, Walter Crane, İngiliz illustrator Beatrix Potter, Aubrey Beardsley, Arthur Rackham, Amerikada William Breadley kimi sənətçilərin bu sahədə böyük xidmətləri olmuşdur.

Reklam - Mətbuat və televiziya vasitələri ilə bir məhsul və ya xidmətin tanıtılaraq xalqa ötürülməsi fəaliyyəti “reklam” adlanır.

Reklam agentlikləri tərəfindən hazırlanan əsasən kampaniyalar təqdimat tipli olur. Beş məqsədə xidmət edən reklam - istək yaratma, motivasiya diqqət çəkmə, inandırma gücü və maraq oyatma hissənə malikdir.

İncəsənətin yönləndiriciliyindən azad olan reklam, II Dünya müharibəsindən sonra özünü inkişaf etdirərək, marketinq sahəsi kimi iri həcmli bir funksiya həyata keçirməyə başladı. Görüntüsünü təmsil etdiyi reklam, obyektin önünə keçməyi bacardı.

İncəsənətin müəyyən sahələrinin zamanla reklam vasitəsilə bir-birindən faydalandığı görülməkdədir. Burada mövcud məqsəd istehsal funksiya baxımından sənət və reklam arasında çox böyük fərq olaraq, müzakirələrə səbəb olmuşdur.

Kitab dizaynı - Kitab dizaynı ilə bağlı XX əsrdə Jan Tschischolun yeni olan iki yanaşması inkişaf mərhələsini göstərdi. Assimetrik bir dizayn tərzilə ilk olan və bu tərz ana xəttləri ilə izah edilən Tschischold-un ilk kitabı Die Neue Typographie (Yeni Tipografiya) adlı kitabında təsvir olunmuşdur. Üstünlük təşkil

edən neoklassik yanaşma ilə Tschischold illər sonra simmetrik dizaynı və balanslı tipografiya ilə geri döndü. *The Form of the Book* adlı kitabında Tschischold öz nəzəriyyələrini ortaya qoymuşdur.

Formal illüstratif və qrafiki tərtibat sayılan kitab dizaynı jurnal, vurğulu, kitab məcmuələrin məzmununu əks etdirən, yaddaşda qalıcı dizayn prinsipləri ilə meydana gətirilmişdir.

Kitabı yaradarkən müəllif istehsal etdiyi düşüncələr ilə onun daxili quruluşu və forması haqqında bəzi mülahizələr irəli sürür. İqtisadi, texnoloji və psixoloji çatdırmaq istədiyi şərtlər müəllifin mesajına mənfi yöndə təsir edə bilər. Dizayner bu səbəbdən dolayı, yaradıcı formada illüstrasiya ölçüləri və yazı sütunları arasında ahəngli və balanslı bir quruluş qurmağa çalışır.

Sıx və uyğun bir iş birliyi, güclü dizaynın formulu kimi yazıçı, dizayner və nəşriyyat arasında qurulur. Kitablar, estetik, mədəni bir dəyər ilə birgə qalıcılığa sahib olmalıdır. Kitabı sevdilərək, alıcı sayını artıraraq, kitabın oxunmasını, izlənməsini məhz güclü dizayn həyata keçirir.

Sənaye dizaynı

İngiltərədə 1760 – 1860-cı illərdə incəsənət və dizayn anlayışında bir sıra yeniliklər ilə yanaşı buxar maşınının kəşfi sənaye dövrünün başlamasına təkan vermişdir.

Mexanikləşdirmə faktoru isə dəyişimin əsas göstəricilərindən sayılırdı. Bu isə kütləvi istehsala səbəb olaraq, sənətkarların hansıki əl əməyi ilə məşğul olurdular, onların işlərində tələbatı tükətməmişdir.

Gücləndirilərək hazır məhsulların istehsalı mexanikləşdirilmiş dövr üçün səciyyəvi olub, asan şəkildə hər kəs tərəfindən əldə olunmuşdur.

Yeni malların fərqli dizayna məxsus istehsalı, yaradılmış olan məhsullara tələbat artdıqca, rəqabətin də həmçinin şirkətlər arasına başlanmasına səbəb olmuşdur.

Bu isə təhsil sistemində bunların reallaşdırılaraq XIX əsrdə bir neçə dizayn məktəblərinin (school of design)dizayn sahəsində yeni biliklərin əldə edilməsinə tə

kan verərək, daha sonra isə (schools of art) kimi məktəblərdə sənətin incəliklərini 1852 - ci ildən tədris olunurdu.

Estetik baxımdan sənaye istehsalının kənarlaşdırılması və təsirlərinə bağlı olaraq sənayenin cəmiyyətdə, əvvəlcədən əl sənətlərinə dönüşü vurğulayan Avropadakı bir çox sənət hərəkatı artıq sənətkarlarla tanış olma anlayışına gəlmişdirlər. Çıxışları və yazılarında Ruskin ilə bərgə Arts and Crafts hərəkatının yaradıcısı olan Morris, “tələbat olan yeni sənət təhsilinin verilməsi ilə təhsilin dəyişməsinə və eyni zamanda günlük həyatın bir parçası olmasını” müdafiə edirdilər. Bu fikirlərin təsiri ilə yeni bir sənət və sənət təhsili hərəkatı 1850-ci illərdən etibarən İngiltərədə başlamış oldu. İngiltərədəki praktik bir üsulun nəticəsi olaraq Arts and Crafts hərəkatının “tətbiq olmalı təsviri sənət təhsili” verən məktəblər açılaraq, iş təlim dərsləri məktəblərin proqramlarında yer verildiyi nəzərə çarpılırdı.

Avropadakı bütün sənət hərəkatları üzərində “The Studio” jurnalı Arts and Crafts, beynəlxalq ideyaların dövrüyyəsində təsirli bir jurnal olaraq tanınırdı.

Fransa və Belçikada Art Neuaveau, İtalyada Stil Floreale, Avstriyada Secessionstil, İngiltərə və Amerikada Arts and Crafts və ya modern Stil, Almaniyada Jugendstil və ya Neue Kunst, eyni ruhu paylaşaraq yaradıldılar.

İnteraktiv inkişaf edən bütün bu sənət hərəkatlarının yanında Hermann Mutheisus İngiltərədəki əldə etdiyi təcrübələrini özü ilə Almaniyaya götürərək, qəbul edilən önəmli bir dizayn hərəkatını bütün dünyada sənaye ilə sənət arasındakı uzlaşmanı bacaran Bauhausun qurulmasında önəmli bir zəmin meydana gətirmişdir.

19-cu əsrdə incəsənət sahəsində Avropalılar və İngilislər yeniliklər etməyə çalışsalar da, keyfiyyət baxımından malların maşın ilə istehsalı bir o qədər də ürək açan olmaması və əl əməyi ilə hazırlanan məhsulların qiymətinin yüksək olması, incəsənətin kommersiya amili kimi qiymətləndirilməsinə səbəb olurdu.

Fərdlərin qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsinə İngiltərədə olan dizayn məktəbləri beynəlxalq ticarət çatışmamazlığını bağlamaq üçün yönəldilmişdir. Ancaq, maraq və dəstəyinə görə orta gəlirli xalq təbəqəsinin, məzmun baxımından

tətbiq etdikləri proqramların oxşar sayıla biləcək təsviri incəsənət məktəbləri vəziyyətinə gəlmişdirlər. Bu məktəblərdə bir yandan, akademik səviyyədə üst təbəqə üçün iqtisadi və sosial vəziyyətləri orta sinif ilə müqayisədə daha yaxşı olan xüsusi naxış sənətçilərinə və ya müəllimlərinə vəzifə verərkən, vizual sənət (rəsm) müəllimliyi peşəsini orta sinif üçün də digər yandan təqdim etmişlər. Bununla yanaşı bu sahədə işləyən sənətkarlara, görülmüş işlərin icrasın həyata keçirən dizaynerlərə, aşağı qiymət ilə axşam dərsləri verilirdi.

“Sadədən mürəkkəbə doğru” prinsipini qəbul edən tədris proqramı yolu ilə klassik nümunələrə və hündəsi tədqiqatlara əsaslanaraq bu məktəblərdə bacarıqların inkişaf etdirilməsi üzərində gücləndirilmişdir. Eyni zamanda, bir-birini izləyəcək şəkildə bütün təhsil proqramı təqdim olunmuşdur.

Sənət təhsili proqramlarında motiv olaraq bitki şəkillərinin şərh və istifadə olunması, 1895-ildə tövsiyyə edilmişdir. Fransız sənət məktəblərinin əksinə olaraq İngiltərə incəsənət universitetlərində hər cür mövzuda dərslər tətbiq olunaraq tədris olunmuşdur. Dövrün sənət və dizayn təhsili anlayışını incəsənət və elm şöbəsində istifadə olunan bir dərs kitabındakı şəkil nümunələri Cənub Kensington incəsənət dizayn məktəbində göstərməkdədir.

1746-1827-ci ildə Johannes Pestalozzinin bu təməl şəkil dərsləri tədris etdiyi təhsil proqramlarında yer alan, tələbədə təsirli olmasını bəlli mərhələlər çərçivəsində, qaranlıq və mürəkkəb baxışların onlarda düşüncələrə aydın şəkildə çevrilməsini təmin etmək üçün əsas qoyulmuşdur. Burada əsasən çatdırılan ölçü, dil və formadır. Forma ikinci sırada yer alıb, ölçülərə dayanaraq inkişaf etdirilirdi.

İngiltərədə incəsənət təhsilində XIX əsrin sonlarına doğru üstünlük, yaddaşı möhkəmləndirəcək rəsm tətbiqlərinə verilməkdə idi. İngiltərədə 1884 – cü ildə qurulmuş olan təhsil anlayışında Birmingham Bələdiyyə incəsənət məktəbində görülməkdə idi.

Daha sonra Art and Crafts hərəkatı istiqamətində, bu məktəbin təhsil proqramı dizaynerləri yetişdirməyi hədəfləyən idarə heyyyəti olaraq, təbiətdən ilhamlanaraq hazırlanmış olan işlərin yerini, müxtəlif materiallar ilə hazırlanan işlər ilə əvəz olunmasını düşünərək, buna uyğun vəziyyətə gətirdi. Ön plana beləcə

hafizədən çəkilən şəkillər çıxarılmış oldu. Mənimsənilərək bu tətbiqlər digər məktəblər tərəfindən də tətbiq olundu. Qısa bir zaman ərzində tələbələrə bir neçə dəqiqəyə kimi diqqətli şəkildə göstərilən obyektlərə baxmaları deyilir, obyektlər qaldırılaraq daha sonra yaddaşlarında qalanları gözləri bağlı şəkildə tələbələrdən çəkmələri istənilirdi. Bu səfər tələbələrdən şəkillər alınır və yaddaşlarında qaldığı qədəri ilə, obyekt gözləri açıq şəkildə çəkmələri istənilir və beləcə ardıcıl olaraq bu əməliyyat həyata keçirilirdi.

Yenidən tənzimləmə, obyektləri zehinlərində çevirərək, tələbələrin yaddaşlarını gücləndirmə bu çalışmaların təməl məqsədi kimi xüsusiyyət qazanmaq idi. Bir dizayner üçün vizual yaddaş çox önəmli idi. Çünki sənayenin ehtiyac duyduğu ən önəmli işçi qüvvəsi sinifini dizayner, meydana gətirməkdə idi.

J.D.Hardindin yazdığı Lessons on Art (İncəsənət dərsləri) adlı kitabı, gələcək otuz il boyunca on dəfə çap edilərək, 1949-ci ildə nəşr olunaraq bu dövrdə qarşılaşdığımız bu kitab çox populyarlıq qazanmışdır.

Mövcud olduğu dövrə görə progressiv metodlar ilə irəliləməsi, bu kitabın ən böyük özəlliyi idi. İbtidai məktəblərdə XIX əsrin ikinci yarsından sonra bu metodlar geniş şəkildə istifadə olunmağa başlandı. Hər hansı bir alət istifadə etmədən ilk dərsdə, bu metoda əsasən düz xətt çəkməsi şagirdlərdən istənilirdi.

Daha sonra isə digər həndəsi formalar kimi dördbucaq, üçbucaq, qalın və əyri xəttlərin çəkilməsi tələb olunurdu. Şəkillərdən bəsit obyektlər, binaların şəkilləndirilməsi və qurulması bu kitabın ikinci hissəsində izah olunurdu.

Süni həndəsi şəkillər ilə yuvarlaq bərk cisimlərin bəsitləşdirilmiş perspektiv kompozisiyaları kitabın üçüncü hissəsinə əlavə edilmişdir. Sonrakı bölümdə böyük bina və peyzaj rəsmləri təqib edən daha mürəkkəb obyektlər yer almaqda idi.

Müərrəd formalar və gerçəklik arasında dinamik bir gərginlik yaratma bu kimi incəsənət təhsil sisteminin əsasında dayanırdı. İki ölçülü səthə, üç ölçülü obyektlərin ötürülməsi, tələbələrin işi qavraması üçün daha sürətli və asan olurdu. Sənayenin ehtiyac duyduğu bu təhsil sistemi dizayn sahəsində mütəxəssislərə ehtiyacın qarşılınması üçün yönəldilmişdir.

William Morris-in dizayn sahəsinə elmi yanaşması.

XIX əsrin ikinci yarısı - XX əsrin əvvəllərində İngilis yazıçı, rəssam, incəsənət xadimi John Ruskin böyük töhvələr vermiş olduğu incəsənətin tarixi və estetik inkişafına təsir etmişdir. Maşınların kütləvi istehsalını qeyri funksional və professional olmadığını bildirmiş, geri nəzər yetirərək, təbiətdə mövcud forma və əl əməyinə dəyər verilməsini təklif etmişdir. Bu fikirlərə dəstək olaraq 1834-1898 - ci ildə William Morris, bu istiqamətdə yeni işlərin aparılmasına başlamışdır.

Morris 1834-cü ildə dünyaya gəlmiş, təhsilinə rahiblik ilə başlayan və daha sonra isə siyasətçi, rəssam, memar, şair olaraq həyatına davam edərək, dünya sənətində aparıcı bir yeri olan Arts and Crafts axınının öncüsü kimi tanınır. Daha sonralar isə rəsm, memarlıq kimi incəsənətin bir çox sahələləri ilə maraqlanaraq bir dizayn firması qurmuşdur.

Qrafik Dizayn və Sənaye İnqilabı

İngiltərədə Sənaye inqilabı 1760-1840-cı illər arasında baş verərək, bir sıra dəyişikliklərə sosial və iqtisadi sahələrdə məruz qalmışdır. Böyük bir təkan olan enerji kənd təsərrüfatı cəmiyyətindən sənaye dövrünə keçid oldu.

Əsrin son üç onilliyi ərzində məhsuldarlığın sayının artımına benzinlə və elektrik ilə işləyən mühərriklər təkan verdi. İstehsal sahəsi ilə yanaşı, maşın mühərriyi ilə fəaliyyət göstərən fabriklər bir sıra inkişaf proseslərinə əmək bölgüsündə səbəb oldu. Dəmir və polad kimi yaradılmış olan yeni materiallar işıq üzü gördü.

Öz torpaqlarını insanlar şəhərlərə üz tutaraq daha böyük fabriklərdə çalışmaq üçün tərk edirdilər. Elmi biliklər inkişafda olan yeni istehsal sahələri və materiallara tətbiq olunurdu. İnsanlar təbiətin insan həyatı üçün nə dərəcədə önəmli yeri olduğunu anlayaraq, təbiətdən yararlanaraq müəyyən materialların hazırlanmasına təkan verdi.

Sənaye sahəsində texnikalara qoyulan investisiya kütləvi istehsal səbəbindən dəyişikliklər ilə yanaşı həmçinin bir sıra yeniliklərə səbəb oldu və texnologiya sahəsində bununla inkişafa təkan verildi.

Təhsil sahəsində Fransa və Amerika inqilablarından sonra müəyyən inkişaf və dəyişikliklər baş verdi. Daha geniş bir şəkildə dəyişikliklərin baş verməsi ilə bu dövrdə vacib hal kimi qəbul edilən qrafik rabitə sürətli şəkildə yayılmışdır.

Hazırlamış olduqları məhsulların dizaynı ilə yanaşı, incəsənət sahələrində çalışan sənətkarların əsas diqqət etməli olduqları məqam işin tam hazır şəkilə salınaraq təhvil verilməsi idi. Əl əməyinə olan tələbatın qarşısına keçən çap texnologiyası əl əməyinin bütün sahələrində tətbiq olunmağa başladı.

Fabrik sisteminin ixtisaslaşması ilə XIX əsrdə qrafik kommunikasiya istehsalat və dizaynın ayrı-ayrı komponentlərinə bölünərək, vizual forma təşkil edən bir sıra məlumatlar dəyişdirildi. Bu isə öz növbəsində tipografik ölçülər və hərflərdə müəyyən dəyişikliklər ilə nəticələndi.

FƏSİL III. DİZAYN SAHƏLƏRİNDƏ KOMPOZİSİYA ELEMENTİ KİMİ QRAFİKANIN TƏTBİQİ

3.1. Tipoqrafiyanın təsviri və tarixi inkişafı

Vizual rabitə həlləri prosesi kimi tanınan qrafik dizayn, illüstrasiya, ikonoqrafiya, fotoqrafiya, tipoqrafiya terminləri vasitəsi ilə fəaliyyət göstərmişdir.

Geniş anlayış kimi müasir dövrdə tanınan qrafik dizayn, əlaqəli olduğu bir çox fəaliyyət sahələri ilə vəhdət təşkil edərək, qeyd olunan əlaqə növlərindən biri hesab edilir.

Qədim tarixə malik olan tipoqrafiya elm və incəsənətin birləşməsi qismində təsvir olunmuşdur. Texnologiyaların köməkliyi ilə tipoqrafiya elmi, yayılaraq sənədlərin inkişaf etməsinə təkan vermişdir. Yazı formalarının tarix boyu yazılmasında əsas məqsəd effektiv və daha yüksək ünsiyyət formalarının insanlar arasında yaradılmasında əsas rol oynamışdır.

Minilliklər boyunca yazı əlifbası inkişaf mərhələsi keçərək, bugünə qədər gəlib çatmışdır.

Yunan sözü olan tipoqrafiya tərcümədə iki söz birləşmələrindən “typos” təəssürat və “graphein” yazı sözündən yaranmışdır.

Düzgün şəkildə şriftlərin yerləşdirilməsi və şrift dizaynı ilə tipoqrafiya xarakterizə olunur. İlk dəfə olaraq tipoqrafiya termini mətbəənin yaradıcısı kimi tanınan Guttenbergin metal hərfləri müəyyən etmək üçün istifadə edərək bəhrələnməsindən yaranmışdır.

Guttenberg dövrü

Xəttatlar tərəfindən yazılan ilk əvvəllər mətbəənin ixtirasından daha öncəki dövrlərdə kitablarda yazılar Black letter və ya Qotik adlandırılan yazı növü ilə həyata keçirilirdi. Daha sərt görünüşləri ilə istifadə olunan simvollar, oxunulması çətinliklə başa düşülürdü və hərflərin dairəvi formaya malik olmaması bu yazı formasının sərt görünüşünü təşkil edirdi.

Tədrisən istifadə olunmamağa başlayan qotik yazı növü İtaliyada Renesans dövründə istifadədən çıxmışdır. Yaranmış olan yeni yazı növü “Humanistik” adı altında tanınaraq, daha geniş hərfləri dairəvi formaya malik olması ilə fərqlənirdi.

Mətbəenin yaranması dövrlərində Qotik textura və Black letter kitab çapında və çap texnikasında geniş sayda istifadə olunmuşdur.

Əldə edilən çap texnikası daha öncə bəlli olması ilə, daha öncə ixtira olunmuş texnikalardan yararlanaraq, həyata keçirilmişdir.

XI yüzillikdə tarixə nəzərə yetirdikdə, Çinlilərin daha öncə əl ilə yazılan hərflər haqqında məlumatların onlara bəlli olması qeyd edilir.

Çap texnikası Guttenbergin ixtirasından əvvəl fərqli yöndə, istifadə olunaraq, kağız və parça üzərinə çap olunmuşdur. Kağızın taxta üzərinə sürtülərək yazı və şəkillərdən ibarət olması ilə çap texnikaları əldə edilmişdir. İlk dəfə isə mexaniki halda tərtib edilən Guttenbergin çap texnikası bildirilir.

Bir çox istiqamətdə dəyərləndirilərək, keçid dövrü informasiya əsri kimi qiymətləndirilən və yeniliklərlə yanaşı, Guttenbergin kəşf etmiş olduğu ixtirası incəsənət sahələrində də geniş şəkildə tətbiq olunmuşdur.

Düzgün şəkildə hazırlanan mətnin tərcümə və çap edilməsinə ciddi şəkildə diqqət yetirilir və mətbəə işçilərinin bir çoxu professional şəkildə ərsəyə gətirmiş olunacaq işə böyük əmək sərf edərək, ortaya çıxarılmasına yardımçı olurdular.

Tarixdə Guttenbergin icad etmiş olduğu mətbəə çox böyük bir şəkildə iz buraxmışdır.

Tipografiyanın daha ətraflı anlaşılmasını ilk öncə yaradılan şrift, daha sonra isə çatdırılacaq olan fikir, ötürüləcək mesaj qismində təmin edilir.

Hərəkətli yazı forması kimi qara qalın mürəkkəb ilə yazılaraq uc hissələri iti bucaq formasında olan hərflər istifadə olunmuşdur. Guttenbergin Qərb dünyasında tanınan ən qədim kitabı 42 sətirdən ibarət hazırlamış olduğu İncil sayılır. 1286 səhifədən ibarət bu kitab iki cildə hazırlanmışdır. Kitabın iyirmi bir sürəti günümüzə qədər gəlib çatmış, zamanında isə sürətinin iki yüz və yüz səkkən ədəd çıxarıldığı bildirilir. Guttenberg tərəfindən İncildə hazırlanan bu yeni çap texnikası ilə yanaşı Avropada ilk dəfə olaraq istifadə olunmuş, R. A.F. Johnson tərəfindən

həmçinin yazı forması kimi düzgün şəkildə şaquli və üfüqi formada hazırlanaraq tətbiq olunmuşdur. Bu yazı forması Avropada bəzi hallarda istifadə edilərək, Romalıların yazı texnikasının inkişaf etdiyi dövrdə də özünü göstərmişdir.

Öz estetik görünüşü ilə yazılan, əl yazı forması güvən və dəyər hissi bəxş edən insan münasibəti arasında olan, daha çox qida məhsulları, qəzet başlıqları, müəyyən sənədlər üzərində qara hərfdən ibarət simvollar, geniş formada istifadə olunurdu.

Guttenbergin Black Letter yazı şrifti qısa zaman ərzində öz yerini “Old Style” adlanan yazı forması ilə əvəz etdi. Black Letter ilə “Old Style” arasında yetərincə fərq mövcuddur beləki fərqli hərf formaları ilə “Old Style” oxunulması daha aydın şəkildə ola bilər.

Kənarlarının yuvarlaq olması şriflərin və mətnin daha asan qavranılmasına kontrastın hərflər arasında aşağı olmasına yardımçı olur. Birləşərək hərf simovollarının yaranmış olduğu, üç yüz il ərzində yeni dizayn növü inkişaf etmişdir. Yazı növləri texnologiyanın inkişafından yan keçməyərək, onların formalaşmasında təsirli yeri olmuşdur.

Buxarlı çap maşınının kəşfi, mexaniki inkişaf ilə əlaqədar olaraq, yüksək və fərqli dəyişim nöqtəsinə çataraq çap sahəsində, sənaye inqilabı dönəmində böyük uğurlara imza atdı. İcad olunaraq, sürətli çap etmə xüsusiyyətinə malik olan maşınların yeni formaya malik hərflərin yaranması ilə səciyyələndi.

Kitab tərtib və çap edilməsində bundan öncə yazı formaları istifadə olunurdu. Həmçinin yazıların yeni və fərqli formaya məxsus olması, reklam sənayesinin inkişafına təkan verərək, elan formalarında rəqabəti gücləndirərək nümayiş olunurdu.

Dizaynerlər hərfləri müəyyən zaman çərçivəsində daha da sadələşdirilmiş formaya salma istəyinə nail olmuşdurlar.

Modernist Axımların Tipoqrafiyaya olan təsirləri

Modern dövrdə həyata keçirilən qrafik dizayn sahəsində kütləvi şəkildə inkişaf ilə xüsusi diqqət mərkəzində olaraq, çox fərqli yöndə 1910 – cu ildə yeniliklər həyata keçirildi. Kubizim cərəyanında olan sənətkarlar isə yüksək

marağa səbəb olaraq diqqət mərkəzində idilər. Başlıca səbəb olaraq, realizm cərəyan nümayəndələrinə qarşı çıxmaqları idi.

Üç ölçülü formlara yaxından marağ göstərən, cərəyanın ilk nümayəndələri Braque və Picasso, məkan və plan problemini analiz etmiş, zaman anlayışını isə boşluq fikrinə əlavə etmişdilər. Tipoqrafik elementlər hazırladıqları rəsmlərlə birgə şəkildə istifadə edərək, abstrakt yönümlü əsərlərə daha çox yer veriliridi.

Öz əsərlərində Cara, Balla və Severini kimi futurist cərəyanının sənətçiləri populyar jurnallar, tipoqrafik elementlər, qəzetlərdən ibarət parçalardan istifadə edirdilər. Burada əsas konsepsiya kimi sürət və dinamiklik başlıca rol oynayır.

Modern dizayn cərəyanı 20-ci yüzilliyin əvvəllərində Hollandiyada, inəsənətin bir çox sahələrində Stijl kimi tanınan, cərəyan istifadə olunmağa başladı.

Praktiki və nəzəri yanaşmaları ilə 1883-1931-ci ildə bu axının əsasını qoyanlardan biri hərtərəfli şəkildə seçilən sənətkar Teo Van Doburqburq idi. Mətbəə üçün ən mühüm töhfə qrafik dizaynın vermiş olduğu başlıq səhifəsinin təşkili zamanı həndəsi prinsiplərin əsas götürülməsidir. Qrafik dizayn və tipoqrafiya sahəsində fərqli motivin gətirilməsi səhifənin başlığında həndəsi elementlərdən ibarət yenilik ilə tamamlandı. Forma və rəng ifadəsi ilə xarakterizə olunan, yeni yaradılmış olan bu anlayış Maleviçin və Modriyan tərəfindən ərsəyə gətirilmişdir.

Memarlıq, sənaye dizaynı, tipoqrafiya, kimi sənət axınlarında De Stijl cərəyanı 1920-ci ildən etibarən tətbiq edilməyə başlandı. Şriftsiz formada tipoqrafiya sahəsində həndəsi elementlərlə qurulmuş yazıdan De Stijl cərəyanında istifadə olunurdu.

Vilmos Huszar və Van Doburqburqin etmiş olduqları dizaynlarda qarşısının alınması üçün, düzbucaqlı bloklar və hərf formalarının sıxlığından ibarət olmasının qrafik baxımdan təsirli görüntünün əldə edilməsi, qara rənglə birgə digər bir fərqli rəng (məsələn qırmızı) seçilərək istifadə olunurdu.

Müasir zaman keçidində aparılan yeniliklər ilə əlaqələndirilərək, həmçinin digər sahələrdə də tətbiq olunmağa başladı. Yaradıcı funksiya həyata keçirərək,

tipografiya sahəsinin önəmli rolunu bildirən bu axın, bir çox incəsənət sahələri ilə yanaşı, təsviri incəsənət, memarlıq, sahəsində də aparıcı rol oynamışdır.

Tipografikada yeniliklər

Sənaye inqilabı tipografiya sahəsində iqtisadi və sosial cəhətdən bəzi dəyişikliklər etdi. XIX əsrdən öncə kitablar, səhifələrində yayılan və geniş şəkildə çap edilən məlumatlar ilə vüsət almışdır. Bu dövrdə sənayenin inkişafı, yeni mətbəə yerlərinin açılmasını sürətli bir zaman çərçivəsində təmin edərək, afişa, reklam sahələrinin də eyni zamanda inkişaf etməsinə səbəb olmuşdur. Böyük miqyasda tələb olunmasına baxmayaraq, kitab sənayesinin inkişafında yavaş-yavaş irəliləyən vizual effektlər və personajlar bu ehtiyacları qarşılamırdı.

Müxtəlif istifadə şəkilləri daha əvvəlki dövürlərdə ərz etsədə, çox dəyişikliklərdən keçərək, bugünkü günə qədər gəlib çatmışdır. Tipografik mesajın vizual olaraq ifadə edilə bilməsi xətt, hərflər, simvol və durğu işarələri ilə həyata keçirilir. Çox fəqli kombinasiyalardan tipografiya sahəsində bəhs edilə bilinər.

Vizual bir quruluş olaraq bu fərqlər dizaynda zəhn vasitəsi ilə qəbul edilən bir forma yaradır və yaradılmış olan bu formanın dizayn ilə birgə şəkildə ortaya çıxmasına zəmin yaradır. Çatdırılması lazım bilinən tipografik mesaj dizayn ilə birlikdə ortaya çıxarılır.

Tipografiyada vizual balans və ritmi yaradaraq, onun təsirli şəkildə alınması mesajını çatdırmaq olduqca çətindir. Quruluş olaraq, yerinə görə simmetrik olan bu tarazlıq, rəng kontrastının yerində olması, yaxşı nisbətli və balanslandırılmış hissələrdən ibarətdir.

Tipografiyanın təsviri və tarixi inkişafı

Qrafik dizaynda görünə bilən tipografiya, fərqli bir dizayn funksiyası daşıyaraq, funksional və ya kommunikativ bir məqsəd ehtiva edir.

Hər hansı bir sahədə, plan şəklində və ya kağız üzərində dizayn, görünə bilən hala gətirilən yaradıcı bir proses olaraq tanınır.

İzah edə bilmədiyimiz düşüncələrin şifahi şəkildə ifadə edilməsində dizayn ən yaxşı ünsiyyət vasitəsidir. Dizayn işinin təşkili zaman ortaya çıxan problemin səmərəli şəkildə həll edilməsi ilə başlayaraq, nəticədə effektiv şəkildə maraqlı bir

həll yaratmaq, qrafik dizaynın əsas cəhətidir. Ümumi olaraq vizual rabitə bir sənət hesab olunur. Rəqəmsal illüstrasiya, tipografiya, informasiya, qablaşdırma, mətbəə və.s kimi qrafik dizayn, bir çox geniş sahələrdən ibarətdir.

Duyğu və düşüncələri, bu geniş sahə daxilində çatdırmaqda tipografiya ən vacib vasitələrdən biridir. “Guttenbergin metal hərflərdən istifadə olunaraq icad etmiş olduğu, çap texnikası tipografiya sahəsinin başlanğıcı olaraq təyin edilməkdədir. Simvollardan ibarət, dili təmsil edən bu yazı bir dil sistemidir.

Tipografiya və yazı arasında danışılan dilin ardıcıl bir quruluşu mövcuddur. Bugünkü gündə fərqli təriflərlə ifadə edilən tipografiya sahəsi keçirdiyi zaman ərəfəsində, ədəbi vizual əlaqəyə bağlı digər elementlərin və hərflərin həm estetik, funksional və vizual olaraq tənzimlənməsi, dizayn dili anlayışı olaraq həm də bu elementlər ilə qurulan əlaqə kimi təyin oluna bilər.

Dəyişdikcə və inkişaf etdikcə bu səbəbdən dolayı tipografiya hər gün yeni bir tərif qazanma şansına malikdir. Tipografiyanın tərfi mövzusunda son nöqtəni qoymuş olan dizayner kimi fəaliyyət göstərən Peter Bilakın sözlərinə görə, “texnologiyanın inkişaf etdiyi müddətdə, tipografiyanın tərfi haqqında təkrar düşünməyimiz lazım olacaq” deyə bu fikri irəli sürmüşdür.

Yazının icadından çapın tapıntısına qədər tipografiya

Tipografiya XV əsrdə, tarixi inkişaf dönəmində metal basqının ixtirası ilə yazıdan tipografiyaya keçid olaraq hesab edilməyə başlanmışdır.

Ünsiyyətin ilk qaynaqları olaraq bilinən mağara divarlarına çəkilən işarə və rəsmlər vizual olaraq təsvir edilməkdədir. Yazılı dilin yaradılmasına olan ehtiyac buarada çəkilən bir sıra simvol və təsvir mətnlərindən ilhamlanaraq qurulmuşdur.

Bir araya gələrək piktoqramlar ilə yaranan yazı anlayışı, əsas olduğu düşünüülən yazının və çatdırılması vacib olan fikrin daha geniş ifadə etmə bacarığını əldə etmişdir. Şümerlilərin e.ə 2900-cü illərdə mixi yazı göstəriciləri bütün Mesopotamiyaya yayılarkən, fərqli yazı sistemləri Çindən Misirə qədər bir çox yerlərdə yaranmaqda və inkişaf etməkdə idi.

Simvollaşdırılmış və abstrakt şəkil təsvirləri vasitəsi ilə yazı ilkin olan orjinal strukturuna çatmışdır. E.ə. 1500-cü illərdə inkişaf edən prosesdə Roma

əlifbasının əsasını Finikyalıların yaratmış olduqları ilk səs əsaslı əlifba təşkil etmişdir.

Biliklərin qoruyucusu olan yazı əsrlər boyu hökm sürərək, fərmanlar, əl yazmaları, elanlar, əsərlər kimi yazılı formaları ilə bugünkü gün, tələbatlarından kənar bir sənət növünə çevrilmişdir.

İlkin dövr əl yazmalarında görülən tipoqrafiyanın təməllərində, kolliqrafiya effektinin olduğu düşünülür. Kütləvi şəkildə istehsal imkanlarının məhdud olduğundan böyük əziyyət ilə yaradılan bu əsərlər bir şəkildə ərsəyə gəlməsində ara verilmişdir. Çapın kəşf edilməsi kütləvi istehsalın ən vacib mərhələsi sayılan mətbəə sahəsində özünü göstərmişdir.

Tarixi inkişaf içərisində edilən əl yazmalarının kolliqrafik nümunələrdə, tipoqrafiyanın əcdadları ola biləcək təcrübə xüsusiyyətində çalışmalar yer almaqdadır. Guttenberg tərəfindən ilk metal çapın icad edilməsi və mətbəənin kəşfindən XIX əsrə qədər tipoqrafiya yazıdan mətbəəyə keçid dövrü olaraq bilinən ən təməl məlumatlardır.

Fərqli yanaşması ilə qeyd olunan mühakimədə əksik olan bir tərəf olduğunu vurğulayan Peter Bilak “Latın Tipoqrafiyasının dünya əlaqəsinə bir baxış” məqaləsində bu mövzuya toxunmuşdur.

Bi Sheng tərəfindən Çində ilk hərəkətli hərflər çapının istifadə olunduğu bildirilərək, Avropa tarixində tipoqrafiyanın ilk dəfə olaraq qurulması hesab edilən məlumatın yalnız olduğunu bildirmişdir.

Hərəkətli çapın Monqol İmperatorluğu dövründə Qərbbə irəlilədiyi və taxta çapından metal çapına keçid tarixinin milladdan sonra 1230- cu illərdə Koreyalı bir dövlət başçısı olan Choe Yun-in həyata keçirdiyini məlumat verilir. Məqaləsində bu məlumatların Peter Bilak qəbul etmədiyini və Johannes Guttenbergin hərəkətli çapının bizə yönləndirildiyini ifadə etməkdədir. Apardığı qeydlərdə “tipoqrafiya tarixinin sadəcə Latın yönlü tipoqrafiyanı əhatə etdiyi” üçün edilən nəşrlərin bu mövzuda yayımlanmasının düzgün məlumat olmadığını ifadə etməkdədir.

Qeyd olunan tarixi məlumatlarda isə Guttenbergin bir - bir metaldan tökmüş işarə və hərflərin köməkliyi ilə yeni bir çap sistemi yaratmış olduğu bildirilir.

Davamlılığı və rahat şəkildə istifadə olunması metal hərflərin, kitab nüsxələrinin sayının artırması və daha aşağı qiymətə salınaraq, sürətli istehsalına səbəb olmuşdur. Qırx iki sətirdən ibarət İncil bu erkən dövrün ilk əsəri sayılırdı. Burada yüz səksən ədəd nüsxənin kopyalandığı təxmin edilən, mətn formatına bənzər ənənəvi əl yazmalarındakı “tekstura” qotik yazı forması istifadə olunurdu.

Səhifə, yazı formatlarının tənzimlənmələri və kitab dizaynları irəliləməsinə səbəb dünyada düşüncə tərzləri, elm, sənət sahələrinin dəyişərək formalaşmasına təkan vermişdir. Dövrünə görə, Aldus Manutius tərəfindən yazılmış 1499-cu ildə “Hypnerotomachia Poliphili” adlı dizayn kitabındakı tipoqrafik tənzimləmələr son dərəcə yenilikçi sayılırdı.

İllüstrasiyanın yazı ilə bütünləşməsi, səhifə nömrələrinin əlavə edilməsi tipoqrafik yeniliklər sayılaraq, bu yüzillikdə həyata keçən yeni nəsillərin inkişaf etməsinə böyük təsir etmişdir. Tipoqrafik yeniliklər baxımından XVIII əsr müvafəq qiyətli bir dövr hesab olunurdu. Tipoqrafik xüsusiyyətlərin formalaşdırılan qədim əlifba dizaynlarının yenidən ələ alınmış elmi prinsiplərə uyğun formada hərf dizaynlarının, həndəsi formlara keçidin təmin olunması ilə səciyyələndirmişdir.

Kompüter əsrində Qrafik Dizayn və Tipoqrafiya

Postmodernizm dövrünün ortalarına təsadüf edən kompüter texnologiyası dizayn dünyasına daxil olması ilə səciyyələnir. Kompüter texnologiyaları tətbiq olunan sahələri asanlaşdırmağa nail olaraq, fərdi dizaynların həyata keçirilməsini reallaşdırmışdır. 1985 və 1990-cı illərdə dizayner işində yeni imkanların yaradılmasında və inkişaf edərək bugünkü gündə əks olunan kompüterdən dizayn sahəsi üzrə istifadəsi genişləndirmişdir.

Gənc nəsill dizaynerlərinin sayının artması və günü-gündən bu sənətə olan marağın yaranmasına, vüsət tapması ilə yeni texnologiyaların təklif etdiyi imkanlar, həmçinin yeni və fərqli dizayn dillərinin yaranmasına səbəb olmuşdur və hələdə olmağa davam edərək aktuallığını qoruyur. Bu müddət ərzində tipoqrafiya dilin quruluşu da texnologiya ilə birlikdə şəkilləndirilmişdir. Oxuma və baxış

hərəkətinə çap formasında sahib olan tipografiya, rəqəmsal ortama keçidində dilin, hərəkət edən, ölçü qazanan və danışa bilən tipografiyaya çevrildiyi bildirilir.

Eksperimental işlərin hazırlanmasında kompüter texnologiyası ənənəvi metodlar ilə müqayisədə sürətli istehsal sınaqdan keçirməyə icazə verməkdədir. Tətbiq olunan sahələrdə kompüterin bəxş etdiyi rahatlıq, əhəmiyyətli dərəcədə tipografik təcrübələrə təsir etdi. Kompüterin texnoloji inkişafı ilə rəqəmsal effektlər, oyunlar, 3D dizayn, hərflərin böyük-küçük istifadə olunması, yenilənməkdə olan hər keçən gün dahada inkişaf edərək yeniliklərə imza atır.

1992–ci ildən sonra internet texnologiyasının bütün dünyada geniş yayılması ilə kompüterin tətbiq edilməsi ilə başlayan bu dəyişim ilə birlikdə yeni dizayn dövrünə keçid edilmişdir.

3.2. Tipografiyada kompozisiya elementləri

Hər hansı bir plana və məqsədə görə kompozisiya ən yaxşı şəkildə fərqli elementləri, parçaları, obyektləri, bir yerə gətirmək, dizayn təşkil etməkdən ibarətdir. Bir araya gətirilən elementlərin kompozisiyada əsas prinsipi bütövlük və uyğunlaşma içində olması, vizual qavrayışın asanlaşdırılaraq və izlənən obyektin göz oxşaması şərtidir.

Estetik cəhətdən qurulmuş kompozisiya, dizayn elementlərinin yerləşdirilməsində axıcı vizual struktur yaradaraq, iyerarxik şəkildə qiymətləndirilməni təmin edərək, dizayn elementlərinin dəyərini vurğulayır, auditoriyada məlumatlandırma təsiri oyadaraq, digər işlərdən fərqli şəkildə, özünəməxsus bir quruluşda işin görünüşünün ərsəyə gətirilməsini təmin edir.

Kompozisiya vizual gözəlliyi artıraraq, dizaynın yalnız bəyənilməsini təmin etməklə deyil, həmçinin vizual təsiri izləyici üzərində artırır. İyerarxik planın xüsusiyyəti ilə birbaşa mütənasib olan bu təsir vizual elementlər arasındakı yaradılan keyfiyyəti təmin edir. Kompozisiyanın qavrayış qabiliyyətini artıran balanslı, sadə, başa düşüləcək olması önəmli olduğu kimi, başlıca üsürləri hesab

olunur. Gözəl olmanın xaricində yaxşı bir kompozisiya məcburi şəkildə funksional olmalı, istənilən mesajı izləyiciyə çatdırma gücü olmayan bir kompozisiyanın gözəl olması tək halda yetərli deyildir. Bu səbəblə vizual elementlər tərəfindən təşkil edilən kompozisiya, keyfiyyətlərinin bilinməsi və məqsədə uyğun şəkildə onun təməl mövzusu olaraq bir araya gətirilməsidir.

İncəsənət sahəsində kompozisiya

Mövcud formada hər şeyin bir qayda içində təbiətdə olduğu görülür. Bu qayda içində isə insan həyatı davam edir. Dünyanı, insanları, bizi əhatə edən aləmi, başa düşmənin önəmli sistemlərindən biri qaydadır. Məsələn olaraq, sözlər məqsədə uyğun şəkildə sıralanaraq kəlimələri danışdığımız zaman mənalı olmasını təmin edərək söyləyirik, evdəki əşyalar duyulan ehtiyaclara görə yerləşdirilir.

Bir duyğu və düşüncə forması olan “qayda” bütün sənətlərdə və sahələrdə mövcuddur. Fərqli yanaşmanı incəsənətin hər bir növü tələb etsədə, bütün sənətlərin əvəzolunmaz ortaq parçası qismində çıxış edən kompozisiya, müəyyən elementlərin, dərəcə və miqdarı ilə bir araya gəlir.

Duyğu və düşüncələri kompozisiya ədəbiyyatda düzgün bir nəsr şəkildə sıralama və ifadə etmə məqsədi ilə, musiqidə fərqli elementlərin uyğun bir şəkildə harmoniya, melodiya, ritm, kimi bir araya gətirilməsi, labüd bilinən mesajın fotosəkildə məqsədə uyğun formada çatdırılması, ölçü və formaların uyğun gəlməsi, rəsmdə isə forma, fiqur və işıq elementlərin yerləşdirilməsi, foto, mətn, elementlərin qrafik dizaynda və hər hansı bir dizayn sahəsində məqsədə uyğun yerləşdirilməsidir. Özlüyündə hər bir qayda biri-birindən fərqlənir.

Dərk etmə kompozisiyanın önəmli bir açarı olaraq, çatdırılması istənilən mövzunu izləyiciyə göstərmək, ünsürlərin eyniləşdirilərək sənət əsərini, dizaynın tənzimləmə və formalaşdırılması prosesidir.

Vizual bir dilin ifadə vasitəsi olaraq bilinən kompozisiya dil bilgisidir. Formal elementlər olaraq tanınan ton, rəng şəkillər, sadə xətt və forma bu dilin kəlimələri sayılır. İnkişaf etdirilmiş olduğu söz formatlarını sənətçi, kəlimələrin yerlərini dəyişdirərək, sayısız kompozisiyalar yaratması və öz yanaşması ilə mövzunu ələ alaraq individuallaşdırılmış kompozisiya yaratması mümkündür.

İstənilən işin hansı sahədə olduğu fərq etmədən görülən işin bir qanuna dayandığı, bir qayda içində bütün yaradılan ünsürlərin mənə tapdıqları görülməkdədir. O halda bütün sənətlərin ortaq təməl nöqtəsi kimi kompozisiya qeyd olunur.

Qrafik dizayn sahəsində kompozisiya

Təməl olaraq qrafik dizayn sahəsində bütün digər incəsənət növlərində olduğu kimi kompozisiya, önəmli mövzulardan biridir. Kompozisiya qrafik dizaynın vizual rabitə sahələrində qəzet, kataloq, jurnal, broşür, afişə kimi istifadə olunan mətn, forma və görüntülərin qurulmasının məqsədə yönli şəkildə həyata keçirilməsidir. Qeyd olunanları başqa bir tərif ilə ifadə etsək, mətn və görüntülərin tənzimləmə yönli önəm görə təşkil edilməsi, vizual iyerarxiyanın dizayn sahəsində təmin edilməsi, bir arada dizayn elementlərinin görülməsinin təyin olunmasıdır.

Səhifənin nizamı və ya kompozisiyanın digər adı qrafik dizaynda layout adlanır, vizual elementlərin dizayn sahəsində sıraviliyinə və qarışıqlığına nizam gətirir. Mesajın asan şəkildə ötürülməsini beləcə təmin etmiş olur.

Eskizlərdən, layout hazırlanarkən istifadə edilir. Layoutun əvvəlcədən necə bir nəticə verəcəyini təyin edən çalışmalar eskizlərdir. Dizayner edəcəyi işin məqsədləri ilə yanaşı göz önündə sifarişçinin tələb və xüsusiyyətlərini saxlayaraq, eskizlərdən faydalanaraq elementlər və ya mətnin nə şəkildə və harada yerləşməsinin meydana gətirəcəyi lazımi mövzuda kompozisiyanın təməlini yaradır.

Planlı və şüurlu şəkildə təşkil edilən eskizlər, ortaya çıxan ani nəticələr əsnasında fərqli təsirlər edilən işdə yaradıla bilər. Eskizlərə qəti nəticə olaraq məhz bu səbəbdən baxılmamalıdır.

Ünsiyyət vasitəsi olan qrafik dizayn, işlərdə edilən auditoriyaya lazım bilinən mesajların çatdırılmasını düzgün şəkildə həyata keçirməlidir. Bu isə təməl xüsusiyyəti olaraq bilinən və digər vizual sənətlərdən qrafik dizaynın fərqlənməsinə səbəb olmaqdadır. İcra etdiyi sənətin hər hansı bir sahəsində rəssam, memar, heykəltaraş, dizayner kimi fəaliyyət göstərən sənət nümayəndələri sənətə

qatmış olduğu mənanın, təsirlərinin necə olacağı və nələr olacağı haqqında düşünməli və anlaşılan şəkildə fikirlərinin ifadə etmə gücünə malik olmalıdırlar.

Verilmək istənən mesajın izləyiciyə qrafik dizayner necə çatdırılması lazım olduğu haqqında incə formada düşünməli, onu planlaşdıraraq kompozisiyanın bu kimi özəlliklərini qurmağı bacarmalıdır.

Tipografik və vizual ünsürlər dizayn sahəsində biri-birilərinin düzgün assosiasiyalar və vizual iyerarxiyanın dizaynın planlaşdırılmasında təmin olunması ilə yaradılır.

Kompozisiya üzərindəki fotosəkillər, rənglər, başlıqlar və digər vizual elementlər dizayna baxıldıqda müşahidə olunur, bu ümumi müşahidədən sonra diqqətimiz bir başlıq və ya fotoya yönəlir hansıki buda öz növbəsində mətnin və ya qurulan kompozisiyanın əsasını təşkil edir. Bu müşahidələrdən belə bir nəticəyə gələrək, kompozisiyanın istiqamətləndirici bir xüsusiyyətinin dizayn üzərində olduğunu söyləyə bilərik.

İzləyicinin diqqəti çəkməyi dizayn üzərində tələb edən xüsusi sahələr və hallar ola bilər. Bunu önəmli bir yolu kompozisiyada təsir etmə mühiti yaradaraq, izləyiciyə istənilən mesajın çatdırılması aşılana bilən sayılır.

Vizual dizayn elementlərindən təsir etmə mühiti yaratmaq üçün, tipografiyada, rənglər, elementlərdən yararlanılır. Bəzi məcburiyyətlərdə məqsədə yönlü şəkildə kompozisiya qurulduğu kimi, şəkillənmədə önəmli bir faktor kimi bilinir. Məsələn qəzet və ya jurnallar, davamlılığı olan dövrü nəşrlərdir, buna görə də bir qəzet dizaynında insanların gözləntiləri olduğundan, burada önəmli olan qəzetin oxunulmasıdır.

Tanıtım və ya reklam məzmunlu dizaynda ön planda olan animasiya, illüstrasiya, fotosəkillər və video kimi elementlər daha çox yer tutarkən, mətnlər bir dizaynda rabitə məlumatlarını təmin etmək üçün ön plandadır.

Digər bir mövzuda kompozisiyanın formalaşmasına təsir edən mətn və elementlərin yerləşimində, gözün dizayn üzərində hərəkətləridir. Dizayn səthindəki elementləri quruluşuna görə göz davamlı olaraq məlumatı qəbul etməyə meyillidir.

Kitab, qəzet, afişa, jurnal və.s kimi dizayn sahələri şaquli və ya üfüqi kvadrat formalardan təşkil olunur. Gözün istiqaməti bu səbəblə, dizayn səthindəki yuxarı sol küncdən aşağı, soldan sağa və ya sağ küncə doğru izləmə şəklindədir. İnsan qavrayışında müvafiq olaraq dizayn elementlərin fərqli yerləşimi enerjili və ya monoton hisslər yaradır. Ən böyük meyyar kompozisiyada orjinallığı müəyyən edən dizaynerin baxış bucağı və bacarığıdır.

Əsas prinsiplərə uyğun olaraq dizayn tərəfindən tələb olunan kompozisiya hər kəs üçün unikal olması mümkün deyil.

Mətnlərin rahat oxunması, ümumi olaraq bu prinsiplərin dizayn üzərindəki əhəmiyyətinə görə dərəcələndirilməsi, anlaşılması asan şəkildə, digər dizayn elementləri və şəkillərin mövqeləri arasındakı nisbətlər ilə bağlıdır. Elementlərin əlaqələndirilməsinin necə və ya nə şəkildə olması ilə bağlı qəti qaydalar yoxdur. Dizaynın məqsədi və hədəf kütlənin xüsusiyyəti, bu qaydaları dizaynerin şərhində təmin edir.

Rəngli və ya əyləncəli bir kompozisiya əsasən uşaqlar üçün nəzərdə tutulan dizaynda üstünlük verilir, satışı həyata keçirilməsi lazımi bilinən məhsulda isə sadə rənglər və güvən verən şəkildə olmasına üstünlük verilir. Beləliklə hədəf kütlənin özəlliklərinə görə mətnlərin böyüklüyü və şrift növləri şəkilləndirilir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz xüsusiyyətlər qrafik dizayn sahəsində edilən işlərdə diqqətə alınmalı, vizual və yazılı ünsürlərin yer və statusları kompozisiyada təşkil edilməsi üzərində düşünülməlidir.

Qrafik dizayn təhsilində akademik prinsiplərin tarixi təməlləri

Qrafik dizaynın inkişaf mərhələləri, müasir sənət hərəkatları içərisində məlum olduğu kimi, dizayn konsepsiyasına təsir edən hər bir sənət hərəkatının, manifestin daxilində başqa bir meydana gətirilən mürəkkəb və çoxşaxəli hərəkatın səbəbi kimi qurulmuşdur.

Bauhaus, De Stijl, konstruktivizm, dada, yeni mətbəə, postmodernizm, beynəlxalq tipoqrafik üslub kimi hərəkatlar nəticəsində qrafik dizayn intizamı, ünsiyyət və vizual rabitənin ən vacib vasitələri kimi öz sahəsini yaratdı. Ən təsirli quruluşuna görə bir təhsil ocağı olaraq tanınan Bauhaus məktəbi dizayn və

incəsənət hadisələrinin qarşılaşdığı və sənət təzahürləri mərkəzi olmağı bacardı. Məhz buna görə Bauhausdan əvvəlki dövrdə bütün manifestlər dizayn və sənət tarixinə təsir edərək, Bauhaus təşkilatını çox əhəmiyyətli bir hala gətirmiş və sonrakı müddətdə təsirlərini itirməyərək, digər beynəlxalq inkişaf ilə birlikdə irəliləmişdir.

Bugünkü təhsil metodları üçün qrafika sənəti çərçivəsində tarixi dizayn məktəbləri elmi və bədii bir mənbədir.

Kubizmdən sonra aktiv olmağa başlayan dizayn və sənət manifestləri "Qrafik dizaynın akademik prinsipləri" mövzularına əsaslanırdı. Dada ilə gələn adi yanaşmaların məhv edilməsi bunlar arasında, qrafika sənəti baxımından vacib addım sayılırdı. Bir sənət hərəkatı kimi dadanın münasibətinə baxıldıqda, tamamilə nizamsız bir şəkildə mətbəenin qrafik dizayn əsərlərində ələ alındığı görülmüşdür.

Müxtəlif nöqtələrdə yazı materialları, müxtəlif üslublarda aşağıdan yuxarıya və ya yuxarıdan aşağıya doğru sərbəst istifadə olunurdu. Fonetik simvollar kimi deyil, kubizm anlayışına uyğun məktub formalarını dada, vizual formalar kimi də istifadə etmişdir. Bu şəkildə məktub formalarını idarə etməklə, Raoul Hausmann və Tristan Tzara, kolajlar düzəldərək vizual işarələr və tipografik materiallar ilə kontrast, gərginlik, kimi tipografiyalar həyata keçirmişdilər. Bu o deməkdir ki, yeni bir başlanğıc nöqtəsi sənətkarlıqda və dizaynda axtarıldığı kimi digər sənət sahələri ilə yanaşı mətbəə sahəsində də bəzi qaydalara qarşı çıxılmışdır.

Sürrealizmə qatıldıqdan sonra qrafik ünsiyyətə uyğunlaşan bəzi yeni üsullar Dadaist rəssam Maks Ernst tərəfindən hazırlanmışdır. Qrafik dizaynda vizual dəyərli bəzi materiallar kolaj və çap materialları kimi istifadə edilmişdir. Sürrealizm ilə yanaşı bundan savayı dizaynlarda sürreal uydurmalar zəngin təxəyyül və konseptual ifadə ilə yer almışdır.

Qrafika, keramika, memarlıq, rəsm, heykəltaraşlıq kimi incəsənət sahələri olan bütün fənnlər Bauhaus təhsili sistemində bir araya gətirilərək tədris olunurdu.

Bununla yanaşı Laszlo Moholy Nagy, Herbert Bayer kimi dizaynerləri və o cümlədən Paul Klee, Wassily Kandinsky, Piet Mondrian kimi sənətkarları bir araya

gətirmiş olan Bauhaus, bütün sənət sahələri ilə birgə bu sənətin nümayəndələrini bir ortamda birləşdirməyə nail olmuşdur.

Bauhausun qrafik dizayn sahəsinin başlıca təmsilçiləri olan vizual ünsiyyət dilində tipografiya və fotonu istifadə etməklə Laszlo Moholy Nagy, işlək və sadə bir tipografik dizayn anlayışını isə Joost Schmidt və Herbert Bayer gətirmişlər.

Tarixi təməllər Bauhausda qrafik dizayn təhsilinin akademik prinsiplərini təşkil edən beynəlxalq hərəkatlar ilə yeni adlandırılan tipografiyanın davam etməsi bildirilir.

Bauhausdan əvvəlki konstruktivist düşüncə üzərində modernizmin digər təzahürlərindən bəhrələnərək yeni tipografiya adlandırdığı hərəkat Jan Tschichold tərəfindən qurulmuşdur. İrəliləyişlər qrafik dizayn üsullarının istifadəsinə doğru yeni mətbəə sahəsində olsada, hərf dizaynlarının tipografiyada itkisiz olmayan sayını artırmışdır.

Köklü şəkildə dizayn və sənət fəaliyyətlərinə yerləşdirilən müasir sənət hərəkatları daha öncə Avropa qitəsində yaranmış, sonradan isə bütün inkişaf xəttləri ilə birgə Amerika dizayn və sənət mühitinə ötürülərək burada eyni əsnada yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Avropa sənətinin və dizaynının təkrarı olmaqdan çox, Amerika sənət mühitinin müxtəlif təzahürlərini müasir dizayn və sənət hərəkatlarında mühüm sənətkarlar qrupu yaradaraq, şübhəsiz ki bu da öz növbəsində kütlənin qarşılıqlı təsiri nəticəsində Amerika sənətinin inkişafında yeni bir səhifə açaraq, öz tarixini yaratmağa başlamasına təkan verdi.

Yeni formada qurulan dəyişiklik və inkişaf Amerika sənət mühitinin əks-sədasından sonra, yeni biçimdə reallaşdırılan inkişaf prosesi həmçinin Avropada da davam etməyə başladı. İsveçrədə 1950-ci ildə İkinci Dünya Müharibəsindən sonra dünyaya “İsveçrə dizaynı” və ya “Beynəlxalq Tipografik Stil” adı altında gətirilmiş yeni bir dizayn tərzii yaranmışdır. Əsas dizayn tərzii olaraq, bu dizayn hərəkatı 20 ildən artıq qrafik dizayna yaxınlaşması ilə bütün dünyada qəbul edilmişdir.

Yeni Tipografiya, De Stijl və Bauhaus kimi sənət hərəkatlarını mənşəyinə görə Beynəlxalq Tipografik Stilə əsaslanır.

İkinci Dünya Müharibəsindən sonra Bauhausda təhsil alan iki İsveçrəli dizayner Max Bill və Theo Ballmer tərəfindən konstruktivist qrafik dizayn ilə yaranan bu yeni hərəkat arasındakı körpünü qurmağa nail olmuşdurlar.

Sənət və dizayn hərəkatlarına Beynəlxalq Tipoqrafik Stil tərəfindən verilən töhfələrdən sonra texnologiyanın inkişafı ilə Amerikada və Avropanın bir çox ölkəsində qrafik rabitə mətbuat sənayesinin xidmətinə girdi.

Qrafik dizayn bugünə qədər inkişaf edərək, müxtəlif dövri nəşrlərdə və jurnal sənayesində, yazı və mətbəə tətbiqlərində bir çox rəssam və dizaynerlər tərəfindən istifadə edilmişdir. Kifayət qədər intensiv işlər bu dövrdə qrafik dizayna aid edilən mətbəə sahəsində də həmçinin aparılırdı. Mürəkkəb forması ilə fərqlənən postmodernizm cərəyanının quruluşu olaraq qrafika sənətini və dizayn prinsiplərinin əsasını formalaşdıraraq, yeni sosial və texnoloji imkanlara əsaslanmış Beynəlxalq Tipoqrafik Stilin, rabitə və ünsiyyət sənətinə çevirməsinə səbəb kimi keçmiş manifestlərin olduğu bildirilir.

Müasir dövrdə qrafik dizayn

Rabitə və mətbəə sahəsi, yazının kəşf edilməsindən sonra ən önəmli sahə olaraq daha üst mövqeyə yerləşdirilməsi ilə səciyyələndi. Geniş kütlələrə çatdırılma şansının qazanılması və yazılı əlaqə vasitələrinin asanlaşması, mətbəənin kəşf edilməsi sayəsində reallaşaraq, müasir ünsiyyət üsulları üçün günümüzdə mövcud bir mühit yaratmışdır.

İnsanlar arasında əlaqə, ilk əvvəllər mağaralarda təsvir olunmuş simvolik rəsmlər vasitəsilə baş verərkən, daha təsirli şəkildə bu günkü müasir dövrdə rabitə texnologiyaları kimi radio, televiziya, mobil telefon, kompüter və internet ilə həyata keçirilməkdədir.

Təkamül prosesi keçərək bugünə qədər gəlib çatmış olan qrafik dizayn, yeni texnologiyaları özündə birləşdirərək bir sıra dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Yeni kompüter proqramları və texnikaları fotoaparətlər, mobil telefonlar, kompüterlər, çap texnologiyaları, yenidən istehsal mövzularında dizaynerlərə ciddi bir nəzarət haqqı təmin etmişdir. Yeni texnoloji inkişafı dizaynerləri özlərini bu sahədə

inkişaf etdirərək, mədəni və qlobal sərhədlərin kənarına çıxması kimi şans qazandırmışdır.

Müasir texnologiyaların təmin etdiyi imkanlar çərçivəsində, artıq saysız-hesabsız mənbələrdən ilham alaraq dizaynerlər yaradıcı işlər hazırlamaq və istehsal etmələri ilə birgə şəkildə müştərilərin istək və ehtiyaclarını təmin etməkdə əsas rol oynayırlar. Rəqəmsal çap və texnologiya üsullarının sürətlə inkişaf etməsi, sənətkar və dizaynerlərin istehsal sahəsində müstəqil formada ideyalarının reallaşdırılmasında əhəmiyyətli dərəcədə töhfə vermişdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Əlaqə ehtiyacı insan arasında, yüz illiklər ərzində texnologiyanın inkişafı ilə müəyyən şəkillərdə özünü göstərərək, çox fərqli nöqtələrə çatmışdır.

Dövrün davamlı texnoloji inkişafı göstərməsi qrafik dizayn sahəsində çox sürətli dəyişikliklər yaradaraq fərqli məhsulların istehsal sahələrində hazırlanaraq, yeni fikirlərin inkişafına təkan vermiş olduğu innovativ dizayn ideyaları gətirməkdədir.

Qeyd etdiyimiz inkişafı yalnız rəqəmsal texnologiya sahəsinə aid edilmir, həmçinin fərqli tətbiqlər şəklində yeni düşüncələrin həyata keçirilməsi ilə dizayn prosesində yer alır. Məsələn, qara-ağ çap prosesi "monoxrom" olaraq bilinərək, xüsusilə fotosəkil çapı üçün qara-ağ rəngdə hazırlanmış və zənginliyi təmin etmək məqsədi ilə qara və ağ arasındakı boz tonlarda "duotone" texnikası kimi yeni bir tətbiq forması qazanıldı.

Planlı bir qayda və quruluşa malik olan dizayn insan fəaliyyəti ilə bütün bədii fəaliyyətlərdə bir fenomendir. Şəkilləri, sözləri və digər qrafik dizayn elementlərini bir araya gətirərək, vizual ünsiyyət vasitəsi yaratmaq dizaynerin vəzifəsidir.

Fikri xətti bir şəkildə hər hansı bir problemi həll etmək, mesajı vizual şəkildə hədəf auditoriyasına uyğun olaraq əks etdirmək kimi müəyyən edilir.

Müəyyən bir şirkəti yüksək şəkildə təqdim etməklə yanaşı, konsepsiyanı izah edərək, bir fikir dəyişdirmə gücünə malik olan qrafik dizayn, eyni zamanda müştərini satın almağa inandıra bilmə gücünə malikdir.

Dizaynerlərin yüksək keyfiyyətli, ən yaxşı və fərqli işləri hazırlamaları bu və buna bənzər proseslər üçün tətbiq edilərək təşkil olunmaqdadır.

Artıq sənaye ölkələrində iqtisadiyyatın və mədəniyyətin bir parçası halında, qrafik dizayn özünü biruzə verir.

Qloballaşma prosesi yeni məhsullar və obyektlər ortaya çıxardıqca, zamanı qabaqlayan dizaynerlər, yaratmış olduqları bir marka və ya məhsulu yeni mədəniyyətlərə uyğunlaşdırma gücünə malik olmalıdırlar.

Müasir bir zövq baxımından aktual məlumatları dizayner müasir materiallar və formalar ilə təqdim etməlidir. Yeni istiqamətlər və dəyişimlər məhz bu səbəbdən dizayner tərəfindən daim texnoloji ixtiraları, bədii, fəlsəfi, siyasi, sosioloji və.s. bu kimi problemləri və yenilikləri yaxından izləməlidirlər. Rəqəmsal dizayn olaraq görülən işlərin əksəriyyəti "Müasir tətbiqlər" adı altında təyin edilir.

Çox zaman bir qrafik dizayner, dizayn prosesini idarə edərək, müxtəlif vəzifələr qismində fotoqrafiyadan səhifə tərtibatına, marketinqdən web saytının proqramlaşdırılması, vizual ssenari, rəsm, mətbəə öncəsi hazırlıq, material seçimi, illüstrasiya, müştəri ilə əlaqə kimi geniş spektri əhatə edir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Beril Arıcan, Haliç Universitesi Akademik Arşiv, Yüksek Lisans Tezi İstanbul, 2012
2. Dr. Abdulgani Arıkan, Eğitim Akademi Yayınları, 2008.
3. Siber Timur, Süleyman Demirel Üniversitesi, Grafik tasarımda üç boyut algısı, Sanatta yeterlik tezi, 2016
4. Emre Vecer, İletişim ve Grafik Tasarım.
5. Т.А. Писаренко, Н.Н. Ставнистый, Дальневосточный Государственный университет, Основы Дизайна, 2005.
6. Джон МакУэйд, Графика для бизнеса, 2007
7. Квентин Ньюарк, Что такое графический дизайн?, 2005.
8. Рудольф Паранюшкин, Композиция, 2005.
9. Владимир Курушин, Графический дизайн и реклама, 2008.
10. Роберт Брингхерст, Основы стиля в типографике, 2006
11. Владимир Кричевский, Типографика в терминах и образах, 2000.
12. Gavin Ambrose, Paul Harris, Gavin Ambrose, Paul Harris, The Fundamentals of Graphic Design, 2008.
13. Philip B. Meggs, Alston W. Purvis, History of Graphic Design, 2006.
14. Rune Pettersson, Graphic Design, 2015.
15. Ellen Lupton, Thinking with type, a critical guide for designers, 2010
16. Robert Bringhurst, The Elements of Typographic Style, 2013.
17. Jeremy Aynsley, Mitchell Beazley, Pioneers of modern graphic design, 2001.
18. A. I. Makhova, A. A. Groschkova, Properties of Composition in Graphic Design, 2017
19. Robin Landa, Graphic Design Solutions, 2010.
20. Adrian Shaughnessy, How to be a Graphic Designer without losing your soul, 2010.
21. <http://thinkingwithtype.com>

22. <https://www.history.com/topics/industrial-revolution/industrial-revolution>
23. <https://www.oreilly.com/library/view/understanding-industrial-design/9781491920381/ch01.html>
24. Джон Клиффорд, Иконы графического дизайна, 2014
25. Бионическое формообразование в графическом дизайне. Т. А. Мазурина. 2009.
26. Эллен Луптон, Графический дизайн от идеи до воплощения, 2011.
27. С.Муртазина, История графического дизайна и рекламы.ю 2013.
28. Татьяна Быстрова, Философия дизайна, 2017.
29. Ян Чихольд, Новая типографика. Руководство для современного дизайнера, 2011.
30. Ральф Каплан , С помощью дизайна» автора, 2005.
31. Майк Монтейро, «Дизайн — это работа»
32. Ryan Nembree, The complete graphic design
33. Эллен Лаптон, Дженнифер Коул Филлипс, «Графический дизайн: базовые концепции
34. Frank Chimero's, The Shape of Design, 2010.
35. Alexander W. White, The Elements of Graphic Design, 2011.
36. <https://www.porchlightbooks.com/blog/changethis/2004/how-to-be-creative>
37. <https://thewaytodesign.com/wp-content/uploads/2017/04/The-Way-to-Design-1.pdf>
38. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0c/Basic_Book_Design.pdf
39. Robin Williams, The Non-Designer's Design Book, fundamentals of typography, 2014.
40. Don Norma, The Design of Everyday Things, 2013.

ƏLAVƏLƏR

Şəkil 1. Qrafik dizaynın ilk nümunələri

Şəkil 2. Piktoqramlar

Şekil 3. Şrift dizaynı

Şəkil 4. Dizayn sahəsində biomimik metodologiya

Şəkil 4. Müasir qrafik dizayn

XÜLASƏ

Qrafik dizayn günlük həyatımızda istifadə etdiyimiz məhsulların qablaşdırılmasından tutmuş, məlumatın qəbul etmə xarakterli olması ilə fikirlərin vizual qəbul edilməsi yöndə həyatımızın hər sahəsində mövcuddur.

Dissertasiya işi, dizayn və qrafikanın nəzəri və metodik əsaslarının tədqiqi mövzusunda 3 fəsil olmaqla giriş, nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısından və əlavələrdən ibarətdir.

Dissertasiya işinin I fəsilində yazılan "Dizayn klassik sənət fəlsəfəsinin nəzəri konsepsiyası qismində" ümumi bir anlayış kimi dizaynın və onun müxtəlif sahələrdə tətbiqi, tarixi və inkişaf mərhələsində dizaynın rolu, dizayn sahəsindəki dəyişik bir üslub və axın olaraq qrafik dizayn, dizayn elementlərinin və prinsiplərinin təsnifatı ilə yanaşı həyatımızda oynadığı roldan bəhs edilir.

Dissertasiya işinin II fəsilində isə "Qrafik dizayn - yaradıcı proses qismində mədəniyyətin bir parçası və incəsənətin növü kimi " qrafik dizaynın tarixi inkişafı və nəzəri cəhətləri ilə vizual qrafik elementlərinin dili ilə birgə istehsal və istehlak sahələrində oynadığı aparıcı rolun təhlili aparılır. Həmçinin əsas obyekt kimi qrafik dizaynın element və prinsiplərinin birləşdirilərək tətbiq edilməsi burada özünü biruzə verir.

III fəsildə "Dizayn sahələrində kompozisiya elementi kimi qrafikanın tətbiqi" düşüncə, məhsul və ya universal mənada bir dil yaratmaq məqsədi daşıyan qrafik nişanların dizayn sahəsində funksionallığı, tətbiqi və rolunun əhəmiyyəti bildirilir.

Dizaynın təməl prinsipi kimi simvolik işarələr, loqo, ticari marka, emblem kimi terminlərin, bənzərlərinin içində fərqləndirilməsini təmin edərək, ticari marka və emblem, firma və ya məhsula tanıtım qazandırmasının təhlili mövzusunda məlumatlardan bəhs edilir.

Nəticə və təkliflər hissəsində isə hazırki dövrdə dizayn sahəsində qrafikanın tətbiqi və əhəmiyyətinin vacibliyi vurğulanır.

РЕЗЮМЕ

Графический дизайн существует во всех сферах нашей жизни, от упаковки продуктов, которые мы используем в повседневной жизни, до визуального восприятия идей через перцептивную природу информации. Графический дизайн, который в основном обеспечивает доставку информации, характеризуется удобной и простой передачей информации во многие сферы человеческой жизни.

Диссертация состоит из 3 глав по изучению теоретических и методологических основ проектирования и графики, введения, выводов и предложений, библиографии и приложений.

В первой главе диссертации «Дизайн как теоретическая концепция философии классического искусства» как общая концепция дизайна и его применение в различных областях, роль дизайна на истории и стадии развития, наряду с классификацией графического дизайна, элементов и принципов дизайна как другого стиля и направления в дизайне его роль в нашей жизни.

В главе II диссертации анализируются историческое развитие и теоретические аспекты графического дизайна как части культуры и искусства как творческого процесса, а также ведущая роль визуальных графических элементов в области производства и потребления.

Также здесь отражено сочетание элементов и принципов графического дизайна как основного объекта.

В главе III «Применение графики как элемента композиции в области дизайна» подчеркивается важность функциональности, применения и роли в области дизайна графических символов, целью которого является создание языка мышления, продукта или универсального значения.

В качестве основного принципа дизайна выделяются символические знаки, такие как логотип, товарный знак, эмблема и т. д. А также

предоставляется информация об анализе продвижения товарного знака и эмблемы, фирмы или продукта.

Раздел результатов и предложений подчеркивает важность применения и важность графики в области дизайна сегодня.

SUMMARY

Graphic design exists in every area of our lives, from the packaging of the products we use in our daily lives to the visual perception of ideas through the perceptual nature of information.

Dissertation consists of 3 chapters on the study of theoretical and methodological foundations of design and graphics, introduction, conclusions and suggestions, bibliography and applications.

In the first chapter of the dissertation, “Design as a theoretical conception of the philosophy of classical art”, as a general concept of design and its application in various fields, the role of design on the history and stage of development, along with the classification of graphic design, design elements and principles as another style and direction in its design role in our life.

Chapter II of the dissertation analyzes the historical development and theoretical aspects of graphic design as part of culture and art as a creative process, as well as the leading role of visual graphic elements in the field of production and consumption. It also reflects a combination of elements and principles of graphic design as the main object.

Chapter III, “The Use of Graphics as an Element of Composition in Design,” emphasizes the importance of functionality, application, and role in the design of graphic symbols, the purpose of which is to create a language of thought, product, or universal meaning.

As the main principle of design, symbolic signs are distinguished, such as a logo, trademark, emblem, etc. Information is also provided on the analysis of the promotion of a trademark and emblem, company or product. The results and suggestions section emphasizes the importance of application and the importance of graphic design today.

**878 qrup magistrantı Qasımova Nərmin Bədir qızı «Dizayn sahələrində
kompozisiya elementi kimi qrafikanın tətbiqinin analizi» adlı magistr
dissertasiyasının**

REFERATI

Mövzunun aktuallığı. Özünə məxsus xüsusi qaydaları olan bir sahə halına gəlmiş dizayn insan ehtiyacları istiqamətində inkişaf etmişdir. Dövrün şərtlərinə uyğunlaşacaq müəyyən sahələr və texnoloji inkişafı əks etdirəcək dizayn təhsili, elmi çalışmaların bu sahədə artması ilə mümkün ola biləcəkdir. İndiyə qədər edilmiş olan tədqiqatların aşkar edilməsi və bu sahədə edilən çalışmaların incələnməsi ehtiyac duyulan vizual və yazılı qaynaqların hazırlana bilməsi ilə fərqli çalışmaların qarşılaşdırılması, yeni araşdırmalara yol göstərərək mümkün ola biləcəkdir.

Tədqiqatın əsas məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi incəsənət sahəsində olan şəxslərin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi üçün, müəyyən edilə biləcək bir metoda yeni ideyaların fərqli araşdırmalardan qaynaqlanaraq çatdırıla bilməsidir. Həmçinin dizaynerlər qeyd olunmuş sahə üzrə yeni tətbiq formalarının mövcud problemlərin həll edilməsinə nəzərən həyata keçirilməsini təmin etməlidirlər.

İstehsal üsulları nə olursa olsun, doğru vizual əlaqə təmin etmək qrafik dizaynın başlıca məqsədidir. Ünsiyyət üsullarını müəyyənləşdirmək və müəyyən bir estetik qayğı ilə dizaynı həyata keçirtmək doğru vizual əlaqəni təmin etmək üçün lazımdır.

1. İlkin variantda qrafik dizaynın aid olduğu şirkət və ya markanın icra etmiş olduğu məhsul ilə yanaşı onun haqqında kütləyə maraq yaradacaq şəkildə dizayn işini apararaq məlumat çatdırılma gücünə sahib olmalıdır.

2. Daha sonra isə əsası olaraq bilindiği yeni ideyaların qurulması ilə yanaşı həyata keçirilmiş dizayn işinin uğurlu şəkildə təqdimatı və inandırma gücünə sahib olma özəlliyi dizayn sahələrinin əsas prinsipləri sayılır.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları. Dissertasiya işi sonda göstərilmiş internet resursları və ədəbiyyat siyahısından istifadə edilərək ərsəyə gəlmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Kitab və çap istehsalı XV əsrdə inkişaf etdikcə yeni kompozisiyalar və yazı tipləri qrafik dizayn sahəsində daha sonrakı dövrlərdə müxtəlif irəliləyişlərə səbəb olmuşdur. Yeni texnologiya və ticarət imkanları yaratmış olan sənaye inqilabı, reklam, kitab nəşrləri və jurnalların hazırlanmasında bir sıra yeniliklərə səbəb olaraq müasir dövrdə özünü biruzə vermişdir. Demək olar ki, bütün dünyada və Avropada ortaya çıxan bir çox modern sənət axınları, dizayn sahəsində bədii və kommersiya imkanlarının mümkünlüyü, bu dövrdə mövcud olan texnologiyanın, qrafik dizayn sahəsində yaratmış olduğu yeniliklərlə yanaşı daha da inkişaf edərək özünü təkmilləşdirilməsinə və bugünkü dövrə qədər gəlib çatmasına təkan vermişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları. Sonda göstərilmiş ədəbiyyat siyahısından və sadalanan internet resurslarından dissertasiya işinin yazılmasında istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın predmeti və obyektı. Dizaynın hər mərhələsində tətbiq etmə və düşüncə vasitəsi ilə estetik funksiya tapılır.

Dizayn prosesinə sonradan daxil olan estetika, xarici görünüş ilə yalnız kifayətlənməyərək, düşüncədən tətbiq etməyə qədər, hər mərhələdə dizaynın praktik və nəzəri prinsiplərini əhatə edərək tətbiq olunur.

İşin təcrübi əhəmiyyəti. Təhlil və araşdırma prosesi kimi dizayn vizual ünsiyyət arasında olan əlaqələri, tətbiq etmə metodlarını, şifahi və vizual qavrayışı, habelə sosioloji və fəlsəfi anlayışları qavramaq vəziyyətində olmalıdır. Dizayn sahəsinin əsas məqsədləri qismində estetik prinsiplərin qavranılması və keyfiyyətinin artırılması ilə yanaşı, istənilən kommunikativ prosesi uğurlu bir nöqtəyə çatdırmaq qəbul olunaraq dizaynın hər mərhələsində düşüncə və tətbiq etmə vasitəsi ilə estetik funksiya tapılır.

İşin strukturu. Dissertasiya işi, dizayn sahələrində kompozisiya elementi kimi qrafikanın tətbiqinin analizi mövzusunda, 3 fəsil olmaqla giriş, nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısından və əlavələrdən ibarətdir.

"Dizayn klassik sənət fəlsəfəsinin nəzəri konsepsiyası qismində" başlığı altında yazılan dissertasiya işinin I fəslində dizayn sahəsinin tarixi, ümumi anlayışı ilə birgə şəkildə inkişaf mərhələsi çərçivəsində irəliləyən və digər sahələri ilə yanaşı dizayn və qrafikanın funksiyaları və onların tətbiq sahələrində oynadığı rolu və əhəmiyyəti haqqında bəhs edilir.